

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خلاصه کتاب روانشناسی رشد ۱

نویسنده:

دکتر منیژه کرباسی

فصل اول: تعریف و موضوع روانشناسی رشد

➤ به دلیل استفاده از سایر حوزه‌های علمی مانند جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی، ژنتیک رفتاری و طب کودکان، حوزه‌ای بین رشته‌ای تلقی می‌شود.

روانشناسی رشد: به علم مطالعه رشد انسان از زمان بسته شدن سلول نطفه تا هنگام مرگ گفته می‌شود.

✓ تاکید اساسی در این حوزه بر تغییرات مشترک در شکل ظاهری، رفتار، علایق و اهداف هر مرحله از رشد و همچنین زمان بروز این تغییرات، عوامل موثر بر آنها و همگانی یا فردی بودن آنها است.

✓ تغییرات رشدی، معمولاً بصورت منظم و پایدار و نه تصادفی و موقتی و پیش‌رونده و نه بازگشتی صورت می‌گیرد.

➤ برخی فلاسفه و دانشمندان در گذشته دیدگاه افراطی به تاثیر طبیعت و برخی دیگر به تاثیر تربیت در رشد داشته‌اند.

➤ رفتارگرایان، انسان را موجودی منفعل و متأثر از عوامل محیطی و نضج‌گرایان، انسان را مقهور عوامل طبیعی و سرشتی می‌دانند.

➤ شناخت‌گرایان، انسان را موجودی فعال می‌دانند که مدام درگیر جمع‌آوری، اندوختن و تعبیر و تفسیر اطلاعاتی است که از درون یا بیرون دریافت می‌کند.

روانشناسی کودک:

✓ یکی از زیرمجموعه‌های روانشناسی رشد محسوب می‌شود.

✓ دوره کودکی را از بدو تولد تا ۱۲ - ۱۳ سالگی می‌دانند.

✓ اولین مطالعات در روانشناسی رشد، در زمینه کودکان صورت گرفته است.

اهمیت روانشناسی کودک:

✓ بسیاری از روانشناسان معتقدند سال‌های اولیه رشد آدمی، تاثیری سرنوشت‌یاز بر شخصیت وی دارد.

✓ طولانی بودن مدت رشد در دوره کودکی باعث می‌شود کیفیت عادات و رفتارهای عقلی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی فرد در این دوره تعیین شود.

✓ شیوه فرزندپروری که حاصل تعامل با مراقبان است سبب ظهور و بروز استعدادهای کودک می‌شود.

✓ دلایل عمده توجه بیشتر به دوره کودکی عبارتند از ملاحظات عملی و سهولت دسترسی.

✓ رویکرد عمرنگر جانشین توجه صرف به کودکان و نوجوانان شده است.

نمؤ: افزایش قد و وزن و یا اندازه فیزیکی را گویند.

نضج: رسیدن به حدی از توانایی عملی است که انجام یک الگوی رفتاری خاص را ممکن می‌سازد.

✓ نضج امری نسبی بوده که تحت تاثیر تکامل نظام عصبی و ساختارهای بدنی و روانی و استعدادهای فردی صورت می‌گیرد و تجربه و یادگیری بر آن بی‌تاثیر است.

تکامل: پیدایش تغییرات تدریجی در یک موجود تکامل پذیر برای به فعلیت رسیدن کمال است.

تحول: به هر نوع تغییری گفته می شود که در طول زمان بوجود می آید.

✓ مفهومی عام تر از رشد و شامل آن نیز می شود.

تعاریف رشد:

۱. زنجیره ای از تغییرات مرتبط با سن است که وقتی فرد از لقاح تا مرگ پیش می رود، روی می دهد. فرآیندی منظم و تراکمی بوده که هم تغییرات زیستی و هم تغییرات رفتاری را شامل می شود.

۲. عبارت است از یک سلسله تغییرات پی در پی که برای رسیدن به هدف واحدی که تکمیل نضج است صورت می گیرد.

۳. عبارت است از تغییرات در ساخت بدنی، عصبی، رفتار و نشانه های ویژه شخص که همه به ترتیب بروز می کنند و در حد معقولی با ثبات هستند.

۴. تغییرات فزاینده ای است که بصورت منظم و مرتبط باهم صورت می گیرد.

۵. عبارت است از تغییرات کمی و کیفی نسبتا پایدار، مستمر و فراگیر در قابلیت ها که تحت تاثیر نضج و تعامل آن با محیط در قالب الگویی منسجم صورت می پذیرد و مستلزم وحدت پیچیدگی ها و کنش هاست (تعریف جامع تر).

تاریخچه روانشناسی رشد:

✓ در گذشته باور بر این بوده که کودکان بصورت افرادی پیش ساخته اما مینیاتوری به دنیا می آیند.

✓ تا سده ۱۴ میلادی، کودکان در نقاشی ها با تناسب بدنی و ویژگی های بزرگسالان اما در اندازه های کوچکتر ترسیم می شدند.

✓ برخی، علت بی توجهی به کودکان بعنوان موجودی ویژه را مرگ و میر زودرس آنان و دودلی و درنگ والدین دانسته و برخی دیگر به خودپسندی های بزرگسالان نسبت داده اند.

✓ در قرون ۱۶، ۱۷ و ۱۸ کودکان را همانند جانوران دست آموز تلقی می کردند و تربیت ایشان برای رهایی از ذات شیطانی و رسیدن به رستگاری، با تنبیهات شدید همراه بود.

ریشه های فلسفی (جان لاک و ژان ژاک روسو):

✓ جان لاک در قرن ۱۸ اظهار داشت که تجارب اولیه کودکی، زندگی فرد را عمیقا تحت تاثیر قرار می دهد.

✓ از دیدگاه لاک، ذهن کودک در ابتدا یک لوح نانوشته (صفحه سفید) بوده و محتوای ذهن با یادگیری و تجربه شکل می گیرد. به همین دلیل، به نقش والدین بعنوان مربی کودک تاکید زیادی داشت.

✓ روسو با دیدگاه لاک مبنی بر اینکه کودکان با بزرگسالان متفاوتند، موافق بود.

✓ از نظر روسو، کودکان، افکار و احساسات خاص خود را دارند که باید مورد توجه قرار گیرد.

✓ روسو برخلاف لاک، معتقد به قدرت محیط اجتماعی در شکل دادن به رفتار نبود. بلکه معتقد بود بجای آموختن اندیشه ها به کودکان، باید به آنان فرصت داد تا به روش خود و آنگونه که میل طبیعت شان است، بیاموزند.

✓ کتاب امیل از روسو، در زمینه رشد و آموزش کودک نوشته شده است.

✓ لاک و روسو اولین فیلسوفانی بودند که تاثیر مستقیمی بر روانشناسی کودک داشته و درباره تفاوت کودکی با بزرگسالی و طبیعت در برابر تربیت، اظهار نظر کرده‌اند.

پدر بزرگ روش علمی (چارلز داروین):

✓ با انتشار کتاب خود در سال ۱۸۵۹ به نام اصل انواع و با موضوع رشد، شیوه تفکر درباره انواع را تغییر داد.
✓ به عقیده داروین، تحول تکاملی فرد از زمان بسته شدن سلول نطفه تا رشد کامل، تحول تکاملی نوع از آغاز پیدایش تا امروز را به نمایش می‌گذارد.
✓ داروین علاوه بر اینکه بنیادی نظری برای مطالعه رفتار کودکان ارائه داد، روشی مفید نیز برای گردآوری اطلاعات در این زمینه معرفی کرد.

تجدید خاطره اجدادی (استنلی هال):

✓ نگرش داروین را در حوزه مطالعه رفتارهای انسانی بکار گرفت و علاقه‌مند به مطالعه کودکان و نوجوانان بود.
✓ روش او در جمع‌آوری اطلاعات مبتنی بر خودنگاشت بزرگسالان و یا اطلاعاتی بود که آنان درباره فرزندان خود در اختیار وی قرار می‌دادند.
✓ روش هال به دلیل اینکه مبتنی بر مشاهدات تجربی نبود، منجر به ارائه دیدگاه مشخصی نشد.

اولین آزمون‌های هوشی (آلفرد بینه و توفیل سیمون):

✓ اولین مطالعات در حوزه روانشناسی کودک از طریق کاربرد وسیله‌ای علمی، در کشور فرانسه و توسط بینه و سیمون انجام شد.
✓ این ۲ نفر اولین آزمون‌های هوشی استاندارد را برای تشخیص کودکان کم‌هوش طراحی نمودند.

نظریه نضجی (آرنولد گزل):

✓ بنیانگذار کلینیک کودک در آمریکا و سردبیر علمی مجله روانشناسی ژنتیک بود.
✓ همانند روسو، رشد را ناشی از عوامل ذاتی می‌دانست که به شکل متوالی، منظم و سازمان‌یافته به پیش می‌رود.
✓ با اعتقاد به تاثیر عوامل ژنتیکی بر رشد، به این نتیجه رسید که عوامل محیطی قادر به تغییر ویژگی‌های ژنتیکی نبوده و نظریه نضجی را ارائه کرد.
✓ در این نظریه، بیشتر تغییرات رشد کودکان، در طبیعت آنان نهفته است و همراه با نضج آشکار می‌شود.
✓ گزل، بانی هنجاریابی برای روند رشد کودکان با استفاده از آینه‌های یک طرفه و دوربین‌های فیلمبرداری است.

رشد روانی - جنسی (زیگموند فروید):

✓ به اعتقاد وی، کودکان با تمایلات جنسی زاده می‌شوند و کودکی، دوره‌ای متمایز، پیچیده و پر از تعارض‌های روانشناختی است.
✓ به عقیده فروید، تجارب کودک در ۵ - ۶ سال اول عمر در ناخودآگاه وی انباشته می‌شود و تاثیری سرنوشت‌ساز بر رشد شخصیت وی می‌گذارد.
✓ ذهن آدمی را به بخش‌های ناآگاه، نیمه‌آگاه و آگاه تقسیم نمود.

- ✓ به عقیده وی، گرچه محتوای بخش ناآگاه در شرایط عادی قابل یادآوری نیست اما شوخی‌ها، لغزش‌های زبانی و رویاهای فرد، از ذهن ناآگاه او می‌تراود
- ✓ برای رشد انسان، دوره پیش جنسی شامل مراحل دهانی، مقعدی، آلتی (تا ۶ سالگی) و همچنین جنسی (بلوغ) را در نظر گرفت.
- ✓ سال‌های بین ۶ تا ۱۲ سالگی را زمان نهفتگی (آرامش و خفتگی جنسی) نامید و آن را مرحله‌ای از رشد روانی - جنسی بحساب نیاورد.
- ✓ بنظر فروید، ارضا یا عدم ارضای فرد در هریک از مراحل رشد می‌تواند موجب ایجاد واکنش تثبیت شود.
- ✓ تثبیت در مرحله دهانی می‌تواند در بزرگسالی بصورت مکیدن انگشت، حرافی، می‌گساری و یا پر خوری جلوه‌گر شود.
- ✓ برای شخصیت انسان سه ساختار نهاد، خود و فرا خود را معرفی کرد.
- ✓ منظور از نهاد، بنیادهای زیستی انسان است که انرژی لازم برای فعالیت وی را از غرایز زندگی و مرگ که دارای جلوه‌های جنسی و پر خاشگری هستند، فراهم می‌نماید.
- ✓ نهاد براساس اصل لذت عمل کرده و خواهان ارضای فوری و کامل است.
- ✓ فرا خود، نقطه مقابل نهاد است و شامل دو بخش فرعی من آرمانی و وجدان اخلاقی است.
- ✓ من آرمانی، فرد را برای انجام آنچه خوب است تشویق می‌کند.
- ✓ وجدان اخلاقی نیز در صورت ارتکاب اعمال نامناسب، انسان را سرزنش می‌نماید.
- ✓ خود، واقع بین بوده و عمل آن، این است که تمایلات نهاد را براساس واقعیت و فراخود، بیان و ارضا نماید.
- ✓ وجود انگیزه‌های نامعقول در کودکان و چگونگی حل تعارض‌های آنان از طریق روابط با والدین، همسالان و اطرافیان، منجر به نگرش متفاوتی به کودکان گردید.

دیدگاه روانی - اجتماعی (اریک اریکسون):

- ✓ روان درمانی کودک را نزد آنا فروید آموخت.
- ✓ برای درک معانی روانشناختی بازی‌های کودکان، به مشاهده بازی‌های آنان با اسباب‌بازی‌ها پرداخت.
- ✓ بجای تاکید بر تاثیر ۵ سال اول زندگی بر شخصیت انسان (دیدگاه فروید)، به تداوم رشد در ۸ مرحله جهان‌شمول و هر مرحله را نیز توأم با یک بحران در نظر گرفت.
- ✓ برخلاف فروید که توجه ویژه‌ای به نهاد داشت، توجه خود را معطوف به خود بعنوان بخش مستقل شخصیت نمود.
- ✓ اریکسون برخلاف فروید که رشد شخصیت را محصول تاثیر صرف نیروهای زیستی در طول دوره کودکی می‌داند، بر تاثیر عوامل فرهنگ، جامعه و تاریخ بر رشد تاکید کرد.
- ✓ به اعتقاد وی، کنار آمدن با تجارب زندگی اجتماعی است که به شخصیت انسان شکل می‌دهد.
- ✓ دیدگاه مرحله‌ای وی از رشد با رویکرد رفتارگرایی که رشد را فرآیندی تدریجی می‌داند متفاوت است.

شروع رفتارگرایی (جان واتسون):

- ✓ تحت تاثیر شرطی‌سازی کلاسیک پاولف بود.

- ✓ موفقیت واتسون در تغییر رفتار کودکان موجب شد تا وی، موضعی مخالف رشد طبیعی بگیرد.
- ✓ به اعتقاد وی، فرآیند شرطی‌سازی، مسئولیت کامل تربیت کودک را به‌عهده والدین می‌گذارد.
- ✓ شیوه آزمایشی وی برای مطالعه کودکان، جهت علمی تازه‌ای به پژوهشگران که از روش درون‌نگری و خودنگاشت‌ها به جمع‌آوری اطلاعات می‌پرداختند داد.
- ✓ هدف روانشناسی را مطالعه رفتار آن هم به شیوه آزمایشی مطرح نمود.

نظریه‌های یادگیری اجتماعی (دالارد، میلز و سیرز):

- ✓ نظریه پردازان جدید یادگیری نشان دادند محرک‌های همراه با سائق‌های اولیه می‌تواند نقش سائق‌های یاد گرفته شده را بازی کنند.
- ✓ به اعتقاد آنان کودک می‌آموزد برای دریافت غذا و رهایی از درد و رنج، بدنبال عشق و محبت و توجه مادر باشد.
- ✓ نظریه پردازانی که پیرو اسکینر بودند، نظریه شرطی‌شدن عامل را برای مطالعه کودکان بکار گرفتند.
- ✓ براساس نظریه اسکینر، می‌توان با بکارگیری تقویت مثبت، تقویت منفی، خاموشی و تنبیه به رفتار کودک شکل داد.
- ✓ نظریه پردازان زیادی، تعامل بین مادر و کودک را براساس اصل تقویت قرار داده‌اند.
- ✓ اصول اسکینر کاربردهای زیادی در موقعیت‌های آزمایشگاهی و بالینی، خانه و مدرسه داشت.
- ✓ آلبرت بندورا یکی از پیشروان نظریه یادگیری اجتماعی است.
- ✓ به اعتقاد بندورا، یادگیری بدون دریافت تقویت نیز صورت می‌گیرد و تنها برای تبدیل یادگیری به رفتار آشکار، تقویت لازم است.
- ✓ بنظر وی، کودکان بدون دریافت تقویت نیز از رفتارهای والدین، همسالان و افراد قابل تحسین، جذاب و مهربان تقلید می‌کنند.

کردارشناسی (لورنز، تین‌برگن و بالبی):

- ✓ کردارشناسان علاقه‌مند به مطالعه جانوران در محیط طبیعی خودشان هستند.
- ✓ این رویکرد، شباهت زیادی به نظریه تکاملی داروین و نضجی گزل داشته و مخالف رویکرد رفتارگرایی است که تغییر رفتار را نتیجه تاثیر عوامل خارجی می‌داند.
- ✓ لورنز بر این باور است که جانوران با آمادگی قبلی برای نشان دادن رفتارهای ویژه‌ای در دوره سرنوشت‌ساز رشد متولد می‌شوند.
- ✓ نقش‌پذیری، عامل سازگاری جوجه اردک‌ها با محیط است تا برای دریافت آب و دانه و حمایت، از مادر دور نشوند.
- ✓ تین‌برگن تحت تاثیر کارهای لورنز به تحقیق بر روی واکنش‌های غریزی بعنوان واکنش‌های متأثر از عوامل هورمونی و محیطی پرداخت و نتایج بدست آمده را جهت کودکان اُتیستیک (در خود فرو رفته) استفاده کرد.
- ✓ جان بالبی در تحلیل رابطه مادر و نوزاد، فرضیه دلبستگی را مطرح کرد.
- ✓ به اعتقاد بالبی، دلبستگی شبیه به پدیده نقش‌پذیری در جانوران است و برای بقای کودک لازم است تا جنبه‌های مهم حیات و زندگی اجتماعی را بیاموزد.

✓ بالبی، مرحله‌ای را که در آن احساس وابستگی شکل می‌گیرد، مرحله حساس رشد نامید و آن را شامل ۱۸ ماه اول زندگی دانست.

✓ براساس یافته‌های بالینی، اگر دلبستگی در طول سال اول زندگی شکل نگیرد، کودک در بقیه عمر خود از برقراری ارتباط‌های عاطفی و اجتماعی مناسب محروم خواهد شد.

✓ به اعتقاد بالبی، استعداد ابتلا به اضطراب جدایی در کودکانی که به مراقبان متعدد سپرده می‌شوند به ویژه در دختران بیشتر است.

رشد ذهنی (ژان پیازه):

✓ پیازه بیشترین تاثیر را بر روانشناسی معاصر داشته است.

✓ وی با مشاهده منظم و جامع کودکان، رشد تفکر را در کودکان مورد مطالعه قرار داد.

✓ روش پیازه در جمع‌آوری اطلاعات، مشاهده دقیق کودکان و ثبت وقایع، مصاحبه بالینی آزاد با آنان و گاه نیز مداخلاتی در رفتار آنها بود.

✓ همانند اریکسون معتقد به وجود مراحل در رشد است و موفقیت در هر مرحله رشدی را شرط لازم برای شروع مرحله بعد می‌داند.

✓ دارای دیدگاه متعادل در رشد بوده برخلاف لاک و واتسون که بر تربیت و روسو و گزل که به عوامل ذاتی تاکید داشتند.

✓ رشد را حاصل کنش متقابل رسش (نضج) و تجربه می‌داند.

دیدگاه‌های جدید:

✓ درک پیازه از نوزاد بعنوان موجودی فعال و یادگیرنده بجای منفعل و متاثر از عوامل محیط بود.

✓ پژوهشگران دهه ۱۹۶۰، تحت تاثیر نظریه‌های فروید، اریکسون و بالبی، تاثیر تجارب منفی اولیه را غیر قابل بازگشت می‌دانستند. اما پژوهش‌های دهه ۱۹۷۰ نشان داد که کودکانی که از محیط‌های فقیر فرهنگی به محیط غنی برده می‌شوند، از همان ابتدا می‌توانند از مزایای محیط جدید بهره‌مند شوند.

رویکرد پردازش اطلاعات (پردازش اطلاعات همانند رایانه):

✓ محور اصلی این رویکرد، از مقایسه انسان با رایانه سرچشمه گرفته و به بررسی چگونگی کسب و پردازش اطلاعات در انسان می‌پردازد.

✓ به اعتقاد سیگلر، رویکرد پردازش اطلاعات، رویکرد مسلط در مطالعه‌های رشد شناختی است.

✓ رویکرد رفتارگرایی به دلیل بی‌اعتقادی به تمایز انسان‌ها و حیوانات، به فرآیندهای فکری و ذهنی کمتر توجه می‌کرد.

✓ شباهت انسان با رایانه در این است که انسان نیز همانند رایانه اطلاعات دریافتی را در درون خود دستکاری نموده، به رمز در می‌آورد و با اطلاعات دیگر ذخیره شده در حافظه ترکیب می‌کند.

✓ روانشناسان پیرو این نظریه، متاثر از دیدگاه پیازه هستند و پردازش اطلاعات و یادآوری آنها را در مراحل مختلف مورد مقایسه قرار می‌دهند.

✓ از نظر این روانشناسان، رشد شناختی متأثر از افزایش توانایی کودک در ذخیره‌سازی میزان بیشتری از اطلاعات در حافظه کوتاه‌مدت و سرعت یافتن اعمال شناختی قبلاً آموخته شده است.

رویکرد دیالکتیکی (رشد براساس وهله‌های پی در پی گشایش و تعارض):

- ✓ رشد انسان را فرآیندی از تغییرات مداوم می‌دانند که در هر مرحله با تناقضات و تعارضات و تغییرات کیفی همراه است.
- ✓ از دیدگاه ایشان، رشد یافتن مستلزم به هم خوردن تعادل است و ثبات‌ها، صرفاً ایستگاه‌های موقتی هستند.
- ✓ از نظر آنان، کنش‌های متقابل روان‌شناختی برای ظهور، به وجود آمادگی زیستی نیازمند هستند.

رویکرد عمرنگر (رشد در سراسر عمر):

- ✓ بجای توجه صرف به دوره کودکی که از در نظر گرفتن رشد بعنوان فرآیندی منتهی به یک نقطه نهایی به نام نضج است، به رشد بعنوان فرآیندی مداوم در گستره زندگی انسان می‌نگرند.
- ✓ روانشناسان عمرنگر، رشد انسان را معلول ۳ مجموعه از عواملی شامل تحولات هنجاری و سن مدار (حوادث تجربه شده توسط بیشتر افراد در یک سن که ناشی از عوامل زیستی و نضجی است)، رویدادهای هنجاری (وقایعی که با جریان عادی رشد مرتبط نیست و از برنامه از پیش تعیین شده پیروی نمی‌کند مانند طلاق) و تأثیرات مربوط به گروه همسالان (گروهی از کودکان که در یک دوره عمومی مشابه مثلاً رشد یا رکود اقتصادی متولد شده‌اند) می‌دانند.
- ✓ روانشناسانی چون بوهلر، اریکسون و والون در این گروه قرار دارند.

رویکرد بوم‌شناختی (تأثیر زمینه و بافت اجتماعی):

- ✓ به تأثیر زمینه و بافت اجتماعی بر رشد کودکان تأکید دارند.
- ✓ اولین مدافع این رویکرد، برانفن برنر است که محیط رشدی کودکان را بعنوان یک سیستم چندلایه که مانند دایره‌های متحدالمرکز در درون هم جای گرفته‌اند، به تصویر می‌کشد.
- ✓ به اعتقاد وی، محیط بلاواسطه نوزاد را که در آن به تعامل با دیگران می‌پردازد، شامل خانه و خانواده و برای کودکان و نوجوانان، گروه همسالان دانسته و میکروسیستم یا نظام خرد نامیده است.
- ✓ نظام میانی یا مزوسیستم به روابط اشاره دارد که بین بخش‌های مختلف میکروسیستم بوجود می‌آید مانند روابط بین خانه و مدرسه یا خانه و همسالان برای کودکان و خانواده و کار و دوستان برای بزرگسالان.
- ✓ اگزوسیستم یا نظام بیرونی اگرچه بر روی رشد کودک موثر است اما مستقیماً به زندگی وی مربوط نمی‌شود مانند تغییرات در نوبت کاری شغل والدین.
- ✓ ماکروسیستم یا نظام کلان، نظام میانی و بیرونی را با عناصر تشکیل‌دهنده آنها در درون خود جای می‌دهد و شامل امور وسیع‌تری چون الگوهای اعتقادی، نظام تعلیم و تربیت و بطور کلی فرهنگ است.
- ✓ روانشناسان این رویکرد، به بررسی روابط بین کودک و محیط‌های مرتبط و تأثیر آنان همچون شرایط اجتماعی – اقتصادی، نوع سرپرستی و مراکز مراقبتی بر کودکان می‌پردازند.

رویکرد زیستی - اجتماعی (اساس ژنتیکی رفتار):

- ✓ این روانشناسان، برداشت جدیدی از دیدگاه طبیعت‌گرای روسو، داروین، لورنز و گزل دارند که برای رفتارهای آموخته‌شده انسان نیز اساس ژنتیکی قائل‌اند.
- ✓ ادوارد ویلسون اولین کسی است که ایده توضیح رفتار اجتماعی بر مبنای تکامل را مطرح کرد و اظهار داشت که رفتارهای اجتماعی نیز همانند صفات جسمانی، محصول مستقیم تکامل نوع هستند.
- ✓ ویلسون با انتشار کتاب رویکرد زیستی - اجتماعی: یک تلفیق جدید، این دیدگاه را بعنوان رویکرد مطالعه منظم اساس زیستی رفتار مطرح کرد.
- ✓ در کتاب فوق، ویلسون سعی کرده رفتار نوع دوستانه را که مغایر با اصل تنازع بقا داروین هست، توضیح دهد.
- ✓ ویلسون با مطرح کردن مفهوم سازگاری فراگیر بعنوان اساسی‌ترین مفهوم این نظریه، به تمایل حیوان به حفظ نسل پرداخت.
- ✓ به اعتقاد وی، جانوران، فرزندان و نزدیکان خود را براساس شباهت ژنتیکی آنان به خود، حفظ می‌کنند تا ایشان به سن تولید مثل برسند و هر قدر شباهت ژنتیکی بیشتر باشد، میزان این تمایل بیشتر می‌گردد.
- ✓ برخی روانشناسان، رویکرد زیستی - اجتماعی را پاسخی برای وجود تفاوت‌های ذاتی زن و مرد در بدو تولد و اساس دلبستگی متقابل والدین و کودک و وقت و هزینه می‌دانند که آنان برای کودک خود صرف می‌کنند.

چشم‌انداز نظریه‌های رشد:

- ✓ یکی از اهداف مهم علم، این است که به کشف و ثبت روابط تجربی بین متغیرها یعنی قوانین دست یابد.
- ✓ کار نظریه علمی، این است که قوانین علمی را در یک حوزه مشخص سامان داده و خلاصه کند.
- ✓ نظریه روانی - جنسی فروید به ما یاد داده است که انگیزه‌های ناخودآگاه بر رفتار تاثیر دارند؛ نیازها، تکانه‌ها و مشکلات افراد با افزایش سن تغییر می‌کند و تجارب سال‌های اول کودکی، اثرات پابرجایی بر رشد روانشناختی بعدی می‌گذارد.
- ✓ نظریه یادگیری به ما آموخته است که اعمال کودکان بوسیله تقویت و تنبیه و سرمشق، قابل کنترل می‌باشد.
- ✓ دیدگاه نضجی گزل یاد داده است که رشد، مبنای طبیعی و زیستی دارد.
- ✓ نظریه شناختی پیاژه آموخته است که نوزاد یا کودک، موجودی منفعل نیست بلکه دانش خود را بصورتی فعالانه شکل می‌دهد.

دیدگاه‌های نظری جدید:

- ✓ قرن بیستم را بدلیل توجه زیاد به کودک و پژوهش‌های مربوط به وی، قرن کودک نامیده‌اند.
- ✓ دیدگاه‌های روانی - اجتماعی، نظریه‌های خود و روابط بین فردی، نوعی بازنگری بر نظریه تحلیل روانی فروید بوده است.
- ✓ بندورا با وارد کردن عناصر شناختی در رویکرد یادگیری، بر نقش تفکر در کودکان تاکید نموده است.
- ✓ بندورا، رفتار کودکان را متأثر از ادراک خود و تصور آنان از میزان تاثیرشان بر محیط دانسته و درک خود، آنان را نیز به تجارب گذشته، ارزیابی دیگران از آنان و مقایسه عملکردشان با سایرین نسبت داده است.

- ✓ مارک لیپر، عناصر شناختی را در کودکان بررسی کرده و متوجه شد هنگامی که کودکان تحت تاثیر فشارهای بیرونی به انجام رفتاری بپردازند، تمایل ذاتی خود برای انجام آن رفتار را از دست می‌دهند. اینگونه بازنگری‌ها، منجر به تشکیل نظریه رفتارگرایی جدید شده است.
- ✓ نظریه‌پردازانی چون پاسکوال لئونه، کیس و فیشر که بعنوان نوپیاژه‌ای شناخته می‌شوند، کوشیده‌اند تا نظریه پیاژه را براساس پردازش اطلاعات تبیین کنند.

دیدگاه اسلام درباره رشد:

- ✓ رشد در اسلام در معانی مختلف بکار رفته از جمله رسیدن به قوه تشخیص و تمییز و یا دانا شدن به درک مصالح زندگی.
- ✓ در اسلام، ازدواج، دخل و تصرف در مال و زندگی مستقل، نیازمند رشد یافتگی دانسته شده است.
- ✓ علامه طباطبایی، رشد را به معنای آگاهی یافتن به طریقه بهره‌گیری از سرمایه و امکانات خود و در رابطه با نکاح، قدرت، پذیرش و مسئولیت اداره خانواده تفسیر کرده‌اند.
- ✓ معنای دیگر رشد، راه یافتن بسوی هدف‌های زندگی است و هدف زندگی بشر نیز ایمان آوردن به پروردگار متعال از روی آگاهی است.
- ✓ بلوغ به معنای رسیدن به منتهای قوت و شدت نیروهای بدنی است که معمولاً در ۱۸ سالگی صورت می‌گیرد.
- ✓ نضج به معنی پختن گوشت و ربو به معنی افزایش یافتن و زیاد شدن و تربیت به معنای رشد و نمو و گاه به معنای پرورش یافتن بکار رفته است. تزکیه نیز به معنی پالایش درون و تهذیب و طهارت در قرآن آمده است.
- ✓ بلوغ و تربیت بیشتر بر رشد جسمی و بدنی و تزکیه بیشتر بر رشد معنوی و روحانی دلالت دارد.

ابعاد رشد:

- ✓ اسلام به انسان بعنوان موجودی چند بعدی می‌نگرد.
- ✓ اسلام، ویژگی انسان صالح را رسیدن به تعادل می‌داند.

مراحل رشد:

- ✓ اسلام معتقد به وجود مراحل در رشد است که در آیات قرآن و روایات ائمه نیز مشخص است.
- ✓ پیامبر می‌فرماید: هرکس کودکی در نزد اوست، باید برایش بچگی کند.
- ✓ پیامبر می‌فرماید: فرزند، ۷ سال سرور، ۷ سال بنده و ۷ سال وزیر است.

روش علمی:

- ✓ بدلیل ورود جنبه‌های اعتقادی مسلمانان در ابعاد مختلف زندگی، گیب و سایر خاورشناسان، کاربرد روش تجربی در مباحث علمی را به آنان نسبت داده‌اند.

فصل دوم: روش‌های پژوهش در روانشناسی رشد

◀ دانش آدمی، زمانی نام علم می‌گیرد که برای گردآوری اطلاعات از روش‌های علمی استفاده شده باشد.

مطالعات همبستگی:

- ✓ پژوهش‌های از نوع همبستگی در مطالعات میدانی یا موقعیت‌های طبیعی انجام می‌شوند.
- ✓ در اینگونه پژوهش‌ها، محقق به بررسی رابطه بین دو متغیر می‌پردازد.
- ✓ مطالعات همبستگی، نتایج مفیدی درباره تأثیر محرومیت بر رشد کودکان بدست داده است.
- ✓ در مطالعات بوم‌شناختی، یکی از محدودیت‌های محققان این است که نمی‌توانند تمامی متغیرهای محیطی تحت مطالعه را کنترل کنند. محدودیت مهمتر، این است که آنان قادر به تشخیص علت و معلول نیستند.

روش آزمایشی:

- ✓ در این شیوع، محقق به تغییر یکی از متغیرها که متغیر مستقل نامیده می‌شود، اقدام کرده و اثرات آن را بر متغیر دیگر یعنی متغیر وابسته مشاهده می‌کند.
- ✓ محققان از دو گروه آزمایشی و گواه (کنترل) استفاده می‌کنند.
- ✓ جایگزینی تصادفی کودکان در این روش بسیار مهم است و سبب کنترل تفاوت‌های فردی آنان می‌شود.
- ✓ عدم جایگزینی تصادفی باعث از بین رفتن ارزش مطالعات می‌شود همچون مطالعات متعلق به اسکیلز.
- ✓ نتایج آزمایش‌ها از این نظر که معمولاً در طول مدت کوتاهی نیز انجام می‌شوند، مورد انتقاد است.
- ✓ ملاحظات اخلاقی در بسیاری موارد سبب می‌شود تا پژوهشگران برای امکان دستکاری بیشتر رفتارها، از جانوران استفاده کنند.
- ✓ مشکل اساسی دیگر در مطالعات آزمایشگاهی، عدم قابلیت تعمیم یافته‌های آنها است که بدلیل عدم تشابه موقعیت آزمایشگاه با موقعیت طبیعی ایجاد می‌شود.

آزمایش‌های میدانی:

- ✓ در آزمایش‌ها نیز گروه آزمایشی و گواه وجود دارد اما آزمایش در یک موقعیت طبیعی انجام می‌شود.
- ✓ متغیر مستقل نیز برای مدتی نسبتاً طولانی بر گروه آزمایشی تأثیر می‌کند.

مطالعات طولی و مقطعی:

- ✓ برای بررسی تغییرات رشدی کودکان، باید آنان را در سنین مختلف بررسی کرد که به ۲ روش امکانپذیر است: الف) انجام مطالعات طولی و ب) انجام مطالعات مقطعی یا عرضی.
- ✓ در مطالعات طولی، نمونه‌ای از کودکان در فواصل زمانی منظم و در مدتی طولانی مورد بررسی قرار می‌گیرند.
- ✓ اینگونه مطالعات برای نشان دادن تداوم یک رفتار و یا تغییرات آن در سنین مختلف بسیار ارزشمند است.

- ✓ جامع‌ترین و شناخته‌شده‌ترین مطالعه طولی، متعلق به لوییس ترمن هست که رشد گروهی از کودکان پیش دبستانی تیزهوش را تا سنین میانسالی مورد پژوهش قرار داد.
- ✓ اولین محدودیت روش طولی این است که هرگونه خطا در گزینش شرکت‌کنندگان در آغاز مطالعه، منجر به کسب اطلاعات نامناسب در کل جریان پژوهش می‌شود.
- ✓ طولانی بودن زمان انجام پژوهش، امکان خروج تعدادی از شرکت‌کنندگان را از جریان مطالعه بوجود می‌آورد.
- ✓ اجرای مکرر آزمون‌های هوشی، سبب تغییر نتایج تحت اثر تمرین می‌شود.
- ✓ همچنین این نوع کودکان تاریخچه زندگی اجتماعی مشترکی داشته و همین امر، مانع تعمیم نتایج حاصل از مطالعه آنان به گروه‌های دیگری از کودکان در دوره‌های مختلف زمانی می‌شود.
- ✓ محدودیت‌های مطالعات طولی را می‌توان با انجام مطالعات مقطعی کاهش داد.
- ✓ در مطالعات مقطعی بجای یک گروه، از گروه‌های متعددی از کودکان از هر سن انتخاب شده و رفتار آنان با یکدیگر مورد مقایسه قرار می‌گیرد.
- ✓ از مزایای مطالعات مقطعی این است که الف) اجرای آن به زمان کمی نیاز دارد ب) زمینه کاربرد فوری اطلاعات را فراهم می‌کند.
- ✓ محدودیت‌های مطالعات مقطعی عبارتست از دشواری انتخاب تعدادی از افراد مشابه در سنین مختلف، دشواری کنترل متغیرهای مداخله‌گر و تاثیر تجارب ویژه آزمودنی‌ها که بر نگرش و رفتارهای آنان در طول دوره رشدی تاثیر می‌گذارد.
- ✓ بهترین شیوه ارزیابی رشد کودکان، شیوه‌ای مرکب از عناصر هر دو روش طولی و مقطعی است.

مطالعات بین فرهنگی:

- ✓ ویژگی‌های گروهی خاص از افراد متعلق به یک فرهنگ را می‌توان به همه کودکان متعلق به آن فرهنگ تعمیم داد.
- ✓ اصطلاح دوره طوفان و فشار از استنلی هال از طریق مطالعه ویژگی‌های نوجوانان آمریکایی مطرح گردیده است در حالی که مارگارت مید نشان داد نوجوانی در جزایر ساموآ، دوره‌ای پرتنش و فشارزا نیست.
- ✓ مطالعات بین فرهنگی نشان می‌دهد که یک ویژگی رشدی تا چه اندازه شمول جهانی دارد.

مطالعات بین انواع:

- ✓ فروید، دلیل وابستگی کودک به مادر را تغذیه شدن وی از سوی مادر می‌دانست اما مطالعات هارلو بر روی بچه میمون‌ها نشان داد آنان بجای چسبیدن به مادر سیمی تغذیه‌کننده، مادری را ترجیح می‌دهند که بدنی نرم داشته باشد.
- ✓ مطالعات فوق نشان داد که عامل دلبستگی نوزاد به مادر، آرامش و امنیتی است که از مادر خود دریافت می‌کند نه تغذیه.

جمع‌آوری اطلاعات:

۱. مشاهده:

- ✓ کردارشناسان رفتارهای خودجوش کودکان را در محیط خانه یا مهدکودک مطالعه می‌کنند.

- ✓ رفتارگرایان که مایلند بفهمند کودکان به چه نوع تقویت‌کننده‌هایی علاقه‌مندند، بدون تغییر در موقعیت طبیعی رشد آنان، به مشاهده رفتارشان می‌پردازند.
- ✓ در طرح‌های همبستگی، جمع‌آوری اطلاعات به روش مشاهده طبیعی و در طرح‌های آزمایشی از طریق مشاهده منظم صورت می‌گیرد.
- ✓ پژوهشگران برای مشاهدات طبیعی از آینه‌های یک طرفه، دوربین مخفی و یا پنهان کردن خود استفاده می‌کنند.
- ✓ تنها به کمک مشاهده طبیعی است که می‌توان به دنیای واقعی کودکان راه یافت و به شناخت رفتارهای آنان و شیوه‌های برخوردشان با محرک‌های مختلف پی برد.
- ✓ استفاده از روش مشاهده منظم، امکان کنترل موقعیت و مشاهده رفتار کودکان را در شرایط استاندارد فراهم می‌کند.
- مطالعه چگونگی مواجهه کودکان با یک نوع اسباب‌بازی و یا جدایی موقت از مادر را می‌توان نمونه‌ای از این نوع بررسی به شمار آورد.
- ✓ محدودیت عمده در هر ۲ نوع مشاهده (طبیعی و منظم) این است که اولاً آنها صرفاً به مطالعه رفتارهای آشکاری می‌پردازند که در کودکان قابل ثبت و ضبط است و ثانیاً نیاز به پژوهشگری عینی دارند که به توصیف دقیق رفتارها بپردازد.

۲. مصاحبه:

- ✓ می‌توان اطلاعاتی را در زمینه افکار، عقاید، توانایی‌ها و انگیزه‌های کودکان جمع‌آوری نمود.
- ✓ اولین گام در اجرای مصاحبه نیز تعیین هدفی است که مصاحبه‌گر برای دستیابی به آن، مصاحبه را اجرا می‌کند.
- ✓ بعد از مشخص نمودن هدف، نوبت به تعیین گروه نمونه مناسب می‌رسد.
- ✓ توجه به حجم نمونه و تناسب آن با جامعه آماری اهمیت زیادی دارد چون اگر حجم نمونه‌ها کم باشد، قابلیت تعمیم یافته‌ها و اعتبار آن بشدت آسیب می‌بیند.
- ✓ برای اجتناب از القای پاسخ، بایستی پرسش‌ها از قبل آماده شود.
- ✓ سوالاتی که از خردسال پرسیده می‌شود بایستی ساده، کوتاه و متناسب با سطح رشدی آنان باشد.
- ✓ مصاحبه منظم برای مصاحبه با کودکان، مناسب‌تر بوده و یکی از مصاحبه‌گران بسیار ماهر کودکان، ژان پیاژه است.
- ✓ عدم دقت در طرح پرسش‌ها و عدم تناسب آنها با سطح رشدی کودکان و همچنین سوء تعبیر از پرسش‌ها باعث کاهش صحت یافته‌ها می‌شود.

۳. پرسشنامه:

- ✓ اولین موضوعی که در پرسشنامه جلب توجه می‌کند، ظاهر آن است.
- ✓ طرح سوالات پرسشنامه باید به نحوی باشد که همه پاسخگویان درک واحدی از آن داشته باشند.
- ✓ اجرای آزمایشی پرسشنامه می‌تواند نکات مبهم آنها را روشن سازد.
- ✓ پرسشنامه بسته امکان شناخت بسیاری از موارد ممکن را برای محقق فراهم نمی‌آورد اما طبقه‌بندی و کدگذاری آنها آسان است.

✓ پرسشنامه باز به پاسخگو اجازه می‌دهد تا آنچه را که در نظر دارد، مطرح نماید اما طبقه‌بندی و کدگذاری اطلاعات مندرج در آن امری دشوار است.

آزمون‌ها:

- ✓ در اجرای هر آزمون، پژوهشگر باید به روایی یعنی میزان صحت ارزیابی آن از امر مورد نظر، توجه ویژه‌ای داشته باشد.
- ✓ روایی هر آزمون با پایایی آن ارتباط دارد و هرگاه آزمونی نتواند در دفعات مختلف اجرا نتایج مشابهی بدست دهد، مشخص است که نمی‌تواند ارزیابی مناسبی از موضوع موردنظر بعمل آورد.
- ✓ پایایی برای یک آزمون، لزوماً به معنای روا بودن سنجش آن صفت موردنظر نیست.

فصل سوم: عوامل موثر بر رشد

- ◀ علل وجود تفاوت بین افراد بشر، متنوع و گوناگون است و شامل مجموعه‌ای از عوامل ارثی و محیطی می‌شود.
- ◀ زیست‌شناسان بصورت افراطی به تاثیر عوامل زیستی و روانشناسان رفتارگرا به اثرات محیطی توجه نموده‌اند.

رویکردهای پاسخ‌دهی به تاثیر وراثت و محیط بر رشد:

۱. **رویکرد اول:** به این سوال پرداخته که کدام یک از عوامل وراثت یا محیط بر روی رشد موثر است.
 ۲. **رویکرد دوم:** به این نکته توجه نموده که سهم هریک از این عوامل چقدر است.
 ۳. **رویکرد سوم:** این امر را مدنظر قرار داده است که هریک از این عوامل، چگونه باید با یکدیگر تعامل کنند تا صفت خاصی در فرد به ظهور برسد.
- ✓ از نظر روانشناسان رویکرد تعاملی وراثت و محیط، اثرات محیط و وراثت به یکدیگر وابسته است و ابتلای فرد به هر نوع بیماری نیز از همین قاعده پیروی می‌کند.

ژنوتیپ: به عوامل ژنتیکی ارثی گفته می‌شود که هر فرد از والدین خود دریافت می‌کند.

فنوتیپ: ویژگی‌های قابل مشاهده و رفتاری فرد است که توسط دیگران مورد مشاهده قرار می‌گیرد.

- ✓ فنوتیپ هم از عوامل ارثی و هم از عوامل محیطی تاثیر می‌پذیرد برعکس ژنوتیپ که صرفاً ارثی فرد است.
- ✓ ژنوتیپ ویژگی‌های اصلی، ظرفیت‌ها و محدودیت‌های افراد را مشخص می‌سازد و محیط به تعیین جهت و سرعت رشد یک فرد کمک می‌کند.
- ✓ وجود محیط غنی و تحریکات کافی برای ظهور کامل یک استعداد در فرد ضروری است.
- ✓ روانشناسان، دوره طفولیت را دوره‌ای سرنوشت‌ساز برای رشد مغز می‌دانند.

الگوی تعاملی عوامل ژنتیکی – محیطی:

- ✓ الگوی محدوده تعامل عوامل ژنتیکی – محیطی، ارتباط ژنوتیپ و فنوتیپ را در محیط‌های مختلف نشان می‌دهد.
- ✓ مطالعات دوقلوهای همسان که ژنوتیپ مشابهی داشته و در خانواده‌های فقیر و غنی بزرگ شده‌اند مشخص می‌کند که رشد هوشی کودکانی که در خانواده غنی فرهنگی پرورش یافته‌اند بیشتر از کودکانی بوده است که در محیط فقیر فرهنگی رشد یافته‌اند.

اینکه مردان بزرگ، جامعه خود را می‌سازند به ۲ صورت انجام می‌گیرد:

۱. با ژنوتیپ خاص خود سبب می‌شوند تا پاسخ‌های خاصی در دیگران نسبت به آنان بوجود آید.
۲. بصورتی فعالانه در جستجوی محیطی هستند که برانگیزاننده و دمساز و موافق باشد.

وراثت و علم ژنتیک:

وراثت: به مجموعه‌ای از خصایص که به هنگام بسته شدن سلول نطفه، از والدین به فرزند منتقل می‌گردد و امکانات رشد آینده وی را فراهم می‌نماید.

✓ هر سلول انسان سالم، ۴۶ کروموزوم در هسته خود دارد که هریک نیز حاوی حدود ۲۰ هزار ژن است.

کروموزوم: اجسام بلند و باریکی هستند که به هنگام تقسیم سلولی، کوتاه و ضخیم می‌شوند و امکان مشاهده و رنگ کردن آنها در زیر میکروسکوپ بوجود می‌آید.

✓ نام کروموزوم به معنای رنگ‌پذیر بدلیل همین ویژگی آمده است.

➤ بدن انسان از ۲۳ نوع سلول درست شده است.

➤ بافت‌های مختلف بدن مانند عضلات، اعصاب، پوست، اندام‌های گوارشی و سایر اندام‌ها از آنها بوجود می‌آید که سلول‌های بدنی نامیده می‌شوند. سلول‌های دیگری که به کار تولید مثل می‌آیند و در مردان اسپرم و در زنان اووم (اوول) نامیده می‌شوند، بعنوان سلول‌های جنسی یا گامت شناخته می‌شوند.

➤ تعداد کروموزوم‌ها در سلول‌های جنسی ۲۳ عدد یعنی نصف تعداد کروموزوم‌های سلول‌های بدنی است.

➤ کروموزوم‌ها در سلول‌های بدنی بصورت زوج قرار گرفته‌اند و به هرکدام شماره خاصی تعلق می‌گیرد. ۲۲ جفت از کروموزوم‌های موجود در سلول‌های بدنی زن و مرد مشابه‌اند ولی جفت آخر در زنان بصورت XX و در مردان بصورت XY است.

➤ کروموزوم‌های جفت آخر بدلیل اینکه در تعیین جنسیت نقش دارند، به آنها کروموزوم جنسی گفته می‌شود.

عمل لقاح:

✓ سلول نطفه از ترکیب ۲ سلول اووم و اسپرم بوجود می‌آید.

✓ اگر پیوند بین دو سلول جنسی دارای کروموزوم‌های مشابه از زن و مرد باشد، فرمول کروموزومی بصورت $XX+44$ و موجود دختر خواهد بود و اگر بصورت $XY+44$ باشد، موجود پسر خواهد شد.

✓ صفات ارثی در زمان بسته شدن سلول نطفه به آن منتقل شده و امکانات رشد آینده فرد را فراهم می‌سازد.

ژن‌های غالب و مغلوب:

✓ ژن‌ها عوامل انتقال صفات ارثی هستند و برای پیدایش یک صفت ارثی در فرزند، دو ژن از والدین به او به ارث می‌رسد.

✓ اگر ژن‌های رسیده به فرزند دارای صفات همانندی باشند، آن صفت در وی ظاهر می‌شود که به اینگونه ژن‌ها، بارز یا غالب گفته می‌شود.

✓ اگر دو ژن دارای دو صفت متفاوت باشند، در این صورت یکی از ژن‌ها که قوی‌تر است و صفت موجود در خود را ظاهر می‌کند، بارز و ژن دیگری که ضعیف‌تر است و نمی‌تواند صفت خود را ظاهر کند، ژن مغلوب یا مستور نام می‌گیرد.

✓ عوامل محیطی مانند نوع تغذیه، سلامتی، شرایط زندگی و مانند آن بر نحوه تجلی ژن‌ها موثر است.

✓ امروزه می‌دانند که ژن‌ها نظم ثابتی ندارند و ممکن است جهش کنند و یا به قطعاتی تقسیم گردند و نهایتاً تغییراتی را در رشد ایجاد نمایند.

✓ مطالعات ژنتیک رفتار که ربطی به کروموزوم و ژن و ساختار ژنتیکی انسان ندارد، با استفاده از روش‌های غیرمستقیمی چون مطالعه دوقلوها یا شجره‌نامه‌های خانوادگی صورت می‌گیرد.

برخی از ژن‌های غالب و مغلوب:

غالب	موی تاب‌دار	بینی بزرگ	پوست ضخمت	چانه گود	رنگ طبیعی بدن
مغلوب	موی صاف	بینی کوچک	پوست نرم	چانه صاف	زالی (آلبینیسم)

مطالعات مربوط به دوقلوها:

✓ سر فرانسیس گالتون پژوهشگران را به کاربردی روشی ابتکاری برای مطالعه ارثی بودن صفات رفتاری هدایت کرد به این نحو که مطالعه دوقلوهای همسان که از ژنوتیپ واحدی برخوردارند به دانشمندان اجازه می‌دهد تا به تاثیر وراثت و محیط رشد پی ببرند.

✓ دوقلوهای همسان که منوزیگوت (تک تخمی) نیز نامیده می‌شوند از یک سلول تخم بوجود آمد و واجد ویژگی‌های ژنتیکی یکسانی می‌شوند.

✓ دوقلوهای غیر همسان یا دی‌زیگوت (دو تخمی) از ترکیب دو اسپرم و اوول جداگانه حاصل می‌شوند و واجد ویژگی‌های ژنتیکی متفاوتی می‌شوند.

✓ با مقایسه میزان شباهت یا تطابق دوقلوهای همسان و غیرهمسان، روانشناسان به این نتیجه رسیدند که:

۱. تمامی تفاوت‌های موجود بین دوقلوهای همسان، مربوط به اثرات محیط است.

۲. تفاوت‌های موجود بین دوقلوهای غیرهمسان، مربوط به اثرات هر ۲ عامل محیط و وراثت است.

۳. بیشتر بودن شباهت‌های موجود بین دوقلوهای همسان نسبت به غیرهمسان مربوط به منشا وراثتی تفاوت‌هاست.

مطالعه شجره‌نامه خانوادگی:

✓ یکی از مشهورترین مطالعات شجره‌نامه خانوادگی، توسط هنری گدارد انجام شده که به مطالعه مردی با نام خانوادگی مستعار کالیکاک پرداخت.

✓ نوع دیگری از مطالعه شجره‌نامه‌ای وجود دارد که در آن صاحب‌نظران به ردیابی وجود یک صفت خاص یا اختلال در اعضای یک خانواده و وابستگان می‌پردازند.

✓ هرگاه پژوهشگران دریابند که بروز صفتی در اعضای درجه یک خانواده بیشتر از اعضای درجه دو است، آن صفت را دارای مبنای ژنتیکی می‌دانند.

✓ محدودیت موجود در این نوع مطالعه این است که معمولاً شباهت محیط زندگی اعضای درجه یک خانواده، بیشتر از شباهت‌های محیط اعضای درجه دو آنهاست.

مطالعات مربوط به فرزندخوانده‌ها:

- ✓ در این نوع مطالعات که برای مطالعه تاثیر عوامل ارثی است، پژوهشگران ویژگی‌های کودکان را با والدین زیستی آنان و والدینی که ایشان را به فرزندی پذیرفته‌اند مقایسه می‌کنند. در صورتی که ویژگی‌های این کودکان بیشتر شبیه به والدین زیستی آنان باشد، منشا آنها ارثی و در صورتی که شباهت بیشتری به والدین فرزندپذیر آنها داشته باشد، منشا آنها محیطی فرض می‌شود.
- ✓ رشد هوشی کودکان تا حدود زیادی بستگی به شرایط خانوادگی آنان دارد.

مطالعات آزمایشی:

- ✓ از روش آزمایشی برای مطالعات مربوط به ژنتیک رفتار استفاده می‌شود.
- ✓ از این روش برای مطالعه درباره تغییر سطح هوشی کودکان استفاده شده است.
- ✓ محدودیت‌هایی نظیر ساختگی بودن شرایط و یا محدودیت‌های عملی و اخلاقی بر آن وارد است.

فصل هفتم: رشد شناختی در دوره شیرخوارگی

- ◀ تغییراتی که در رفتار انسان‌ها صورت می‌گیرد ناشی از تأثیر دو عامل یادگیری و نضج (رشد) است.
- ◀ رفتارهایی که در کودکان از طریق تکرار تبدیل به عادت در آنان می‌شود، از طریق فرآیند شرطی شدن پاسخگر (بازتابی) و کنشگر (وسیله‌ای) آموخته می‌شوند.

شرطی شدن پاسخگر (بازتابی):

- ✓ این نوع از شرطی شدن به واکنش‌های بازتابی مربوط می‌شود.
- ✓ صدای زنگ از طریق همایندی، باعث شرطی شدن سگ و ترشح بزاق وی می‌شود.
- ✓ در آزمایش شرطی سازی پاولف، محرک اصلی، غذا و پاسخ اصلی نیز ترشح بزاق است. همچنین صدای زنگ، محرک شرطی و به ترشح همزمان با صدای زنگ، پاسخ شرطی گفته می‌شود.
- ✓ شرطی شدن کلاسیک در ایجاد واکنش‌های عاطفی نقش بسزایی دارد.
- ✓ واتسون اولین روانشناسی است که از شرطی سازی کلاسیک در مورد انسان استفاده کرد.
- ✓ واتسون معتقد است انسان در بدو تولد به تعدادی بازتاب و هیجان مجهز است که می‌توان آنها را از راه شرطی شدن با تعدادی از محرک‌ها پیوند داد.

شرطی شدن کنشگر (وسیله‌ای):

- ✓ این نوع از شرطی شدن بجای بازتاب‌ها به رفتارهای ارادی می‌پردازد.
- ✓ برخی از تقویت‌کننده‌ها مانند آب و غذا در زمره تقویت‌کننده‌های نخستین قرار دارند.
- ✓ تقویت‌کننده ثانویه (شرطی) به تقویت‌کننده‌ای گفته می‌شود که خود بخود خاصیت تقویتی ندارد و از طریق مجاورت با تقویت‌کننده‌های نخستین، درای چنین ویژگی‌ای شده‌اند.
- ✓ استفاده از شرطی شدن کنشگر برای ایجاد تغییر در رفتار انسان بسیار مفید است.
- ✓ از این روش برای ایجاد مهارت‌های جدید، حفظ رفتارهای موجود و محو کردن رفتارهای نامناسب نیز می‌توان استفاده کرد و در کودکان عادی و عقب‌مانده کاربرد فراوان دارد.
- ✓ پژوهش‌ها نشان می‌دهد بجز بازتاب‌ها، رفتارهایی مانند لبخند زدن، غان و غون کردن، نگاه کردن، گرفتن، فشردن و لمس کردن در اطفال ۳ تا ۶ ماهه از طریق شرطی شدن کنشگر اتفاق می‌افتد.

حافظه:

- ✓ منظور از بازشناسی این است که نوزاد بداند که محرک مورد مشاهده را قبلاً درک کرده است.
- ✓ نوزادان همانند بزرگسالان قادر به خوگیری با الگوها و تصاویر هستند و به موازات افزایش سن، از مدت زمان لازم برای خو گرفتن آنان نیز کم می‌شود که به معنای آن است که به وقت کمتری برای بررسی و رمزگردانی محرک‌ها نیاز دارند.
- ✓ کودکانی که در بدو تولد نمرات بالاتری در مقیاس آپگار می‌گیرند، زودتر از دیگران به محرک‌ها خو می‌گیرند. این نوزادان سیستم عصبی کارآمدتری دارند و سبب می‌شود در آزمون‌های هوشی و یادگیری نیز بهتر عمل کنند.

- ✓ تفاوت‌های افراد ناشی از سرعت جذب و بازشناسی ویژگی‌های اشیایی است که قبلاً درک شده است.
- ✓ پژوهش‌ها نشان می‌دهد اطفال یکی دوماهه می‌توانند پاسخ‌های یاد گرفته شده را به مدت ۱ روز در حافظه خود نگه دارند.
- ✓ حسن مشاهده رفتارهای طبیعی نوزادان این است که دور از محرک‌های اجتماعی و کاملاً تحت کنترل آزمایشگر و در خانه که محیط طبیعی زندگی کودکان است انجام می‌شود.
- ✓ روانشناسان، نوزادان را موجودی ناتوان از نظر شناختی می‌دانند مگر آنکه خلاف آن ثابت شود و والدین، اطفال را موجودی توانمند می‌دانند مگر آنکه خلاف آن ثابت شود.

رشد حافظه:

- ✓ در طول دوره شیرخوارگی، حافظه نوزادان رشد زیادی می‌کند.
- ✓ اولین حافظه قابل تشخیص در نوزاد، حافظه بازشناسی است.
- ✓ حافظه یادآوری یعنی بخاطر آوردن یک محرک بدون حضور آن که پس از ۸ ماهگی افزایش می‌یابد.
- ✓ بازشناسی، فعالیتی ساده‌تر از یادآوری است و زودتر نیز به ظهور می‌رسد چه در اطفال و چه در بزرگسالان.
- ✓ حافظه فعال یا کوتاه‌مدت همان حافظه‌ای است که به ما کمک می‌کند در هنگام ادای یک مطلب یا شنیدن یک گزارش، مطالب قبلاً ادا شده یا وارد شده به حافظه را تا حدود ۶۰ ثانیه فراموش نکنیم و به دانش قبلی خود پیوند دهیم.
- ✓ حافظه فعال نیز تقریباً در همین زمان (۸ ماهگی) ظهور می‌کند.
- ✓ کودکان در حدود ۸ تا ۱۰ ماهگی به افراد آشنا علاقه و توجه بیشتری نشان می‌دهند و از غریبه‌ها و افراد ناآشنا، رویگردان می‌شوند.
- ✓ نظام حافظه‌ای کودکان، قدرت بازشناسی، رمزگذاری، حفظ و یادآوری اطلاعات در حدود ۸ تا ۱۰ ماهگی، صورت کامل داشته و بنا نیست از این به بعد چیز دیگری به آن اضافه شود.

رشد شناختی از نظر ژان پیاژه:

- ✓ در نظریه خود کوشید تا تغییرات ناشی از رسش و تجربه را در هم آمیزد.
- ✓ طبق نظر وی، انسان در آغاز تولد مجهز به تعدادی ابزار ابتدایی و خام به نام بازتاب است که تنها وسیله ارتباط او با جهان خارج است.
- ✓ برخی بازتاب‌ها از جهت شناختی اهمیت زیادی ندارند زیرا گذشت زمان تغییری در آنها ایجاد نمی‌کند (عطسه و سرفه) یا بزودی از بین می‌روند (بازتاب مورو).
- ✓ برخی بازتاب‌ها مانند مکیدن، حرکات چشم، دست و بازو در اثر تمرین مداوم و کار مکرر، متحمل تغییرات رشدی می‌شوند و پیاژه، آنها را ذاتی و اساس اولیه رشد شناختی انسان می‌داند.
- ✓ بنا به نظر وی، تغییر در بازتاب‌ها، ساخت‌های مقدماتی شناخت را بوجود می‌آورد و تغییرات در ساخت‌ها (در اثر کارکرد و ارتباط با جهان خارج) منجر به ساخت‌های جدیدتر و تغییر ساخت‌های مختلف، مراحل رشد را بوجود می‌آورد.
- ✓ از نظر پیاژه، رشد ذهنی و روانی کودک از هنگام تولد آغاز می‌شود و در حدود ۱۶ سالگی به منتهای خود می‌رسد.

✓ از نظر پیاژه، رشد ذهنی ۴ مرحله دارد که اولین مرحله آن، مرحله حسی - حرکتی است.

مرحله حسی - حرکتی:

✓ شامل ۲ سال اول زندگی یعنی دوره شیرخوارگی است و فعالیت‌های شناختی کودکان در این مرحله به توانایی‌های حسی و حرکتی و تجاربشان محدود می‌شود.

✓ تفکر کودک در این دوره فاقد کارکرد نمادی است و یک کودک شیرخوار نمی‌تواند افراد و اشیاء را در غیابشان بخاطر آورد.

✓ منظور پیاژه از طرحواره، بازنمایی رده‌ای از اعمال حرکتی است که برای دستیابی به یک هدف بکار می‌رود.

✓ طرحواره‌ها اساس اولیه ساخت‌های ذهنی را تشکیل می‌دهند و بسیار زیاد، پیچیده و متفاوتند.

وجوه مشترک طرحواره‌ها:

۱. اعمال سازمان‌یافته‌ای هستند که عناصرشان به یکدیگر وابسته است و هدف معینی را دنبال می‌کنند.

۲. در نتیجه کارکرد، پرورش می‌یابند و مستحکم می‌شوند.

۳. ساخت‌های انعطاف‌پذیری هستند که در اثر کارکرد و تکرار، تغییر و تحول می‌یابند و حوزه عمل آنها وسیع‌تر می‌شود.

✓ برخی از مهمترین طرحواره‌ها عبارتند از چنگ زدن، مکیدن، پرتاب کردن و لگد زدن.

✓ کشیدن ملافه برای دستیابی به یک اسباب‌بازی یا دست دراز کردن بسمت یک اسباب‌بازی برای به حرکت در آوردن آن از

انواع دیگر طرحواره‌ها هستند.

✓ از نظر پیاژه، طرحواره‌های اطفال شیرخوار در نتیجه ۲ فرآیند جذب و انطباق تغییر می‌کنند.

✓ از نظر پیاژه زمانی کودک به درک چیزی نائل می‌شود که ۲ فرآیند جذب و انطباق در حالت تعادل قرار داشته باشد.

هوش و تفکر:

✓ از نظر پیاژه می‌توان رفتار هوشمندانه را در نوزادانی که هنوز زبان نیاموخته‌اند مشاهده کرد.

✓ از نظر پیاژه، تفکر مستلزم استفاده از زبان می‌باشد و کودکان تا قبل از یادگیری زبان، قادر به تفکر نیستند.

✓ از نظر وی، تفکر مستلزم درونی ساختن امور است در حالی که هوش هم با پدیده‌های محسوس سر و کار دارد و هم با امور نمادین.

تقلید:

از نظر پیاژه، تقلید، از رشد هوش حسی - حرکتی پیروی می‌کند و دارای مراحل زیر است:

۱. تقلید برای این صورت می‌گیرد تا لذت‌هایی را که از طریق چشم و سایر حواس در طفل ایجاد می‌شود تداوم بخشد.

۲. نوعی واکنش دورانی است به این معنا که ممکن است یک طفل ۴ ماهه، ملافه‌ای را بسمت خود بکشد و مادر آن را برگردانده و مرتب کند.

✓ تقلید طفل در این زمان، نوعی تقلید کاذب است.

۳. طفل صرفاً از فعالیت اندام‌های قابل مشاهده مانند دست و پا تقلید می‌کند (بین ۴ تا ۸ ماهگی).

۴. در این مرحله طفل قادر به تقلید رفتارهایی است که اندام‌های درگیر در آن مانند دهان را قبلاً مشاهده کرده اما نمی‌تواند آن را ببیند که به آن، تقلید حرکات نامرئی گفته می‌شود (بین ۸ تا ۱۲ ماهگی).
- ✓ البته نوزادان قادر به تقلید انواع حالات چهره در ۲ هفته اول تولد خود هستند.
۵. واکنش‌های دورانی نوع سوم ایجاد شده و کشف وسایل جدید امکانپذیر می‌گردد (بین ۱۲ تا ۱۸ ماهگی).
- ✓ تقلید بخش‌های نامرئی بدن بصورتی نظام‌دار و راحت‌تر انجام می‌شود.
۶. تقلید در غیاب الگو صورت می‌گیرد (بین ۱۸ تا ۲۴ ماهگی) و کودک قادر است موقعیت‌ها را در ذهن خود مجسم کند و سپس با فاصله زمانی یا مکانی، آن را انجام دهد که به آن، تقلید تاخیری گفته می‌شود.
- ✓ توانایی تقلید بلافاصله یا با تاخیر طفل، بستگی به ماهیت عمل دارد.
- ✓ هر قدر عمل پیچیده‌تر باشد، وظیفه طفل برای رمزگردانی اطلاعات سنگین‌تر است و احتمال کمتری می‌رود که بتواند آن عمل را تقلید کند.
- ✓ عمل فوق، چیزی است که پیازه آن را فرایند انطباق طرحواره‌ها با الگو نامیده و آن را به لحاظ نیازی که به بازنمایی اعمال به ذهن دارد، بسیار پیشرفته‌تر از تقلید آنی می‌داند.

مفهوم خویشتن:

- ✓ با توجه به اظهارات پیازه، خویشتن یا من در طفل از رشد ذهنی وی پیروی می‌کند.
- ✓ آگاهی از من در ۲ مرحله اول رشد روانی یعنی از زمان تولد تا ۴ ماهگی، هنوز وجود ندارد.
- ✓ بالدوین، درهم آمیختگی دنیای درونی طفل و جهان خارج او را یگانه‌انگاری می‌نامد.
- ✓ در طول مدتی که طفل نمی‌تواند بین خود و دیگری تمایز قائل شود، تمامی توجهش معطوف به بدن خودش می‌باشد.
- ✓ اولین آگاهی‌ها از خویشتن، در نتیجه آرامش و راحتی و یا حتی درد و رنجی صورت می‌گیرد که در بدن طفل بوجود می‌آید و چون در پی کسب آرامش است، توانایی تمایز بین پدیده‌ها را بدست می‌آورد. لبخند زدن، از نشانه‌های رضایت خاطر وی در این هنگام است.
- ✓ پژوهش‌ها نشان می‌دهد در فاصله بین ۵ تا ۸ ماهگی، اطفال به تصویر خود در آینه و یا در یک فیلم ویدئویی خیره می‌شوند، لبخند می‌زنند، دست تکان می‌دهند و به جنبش در می‌آیند.
- ✓ بنا به اظهارات برک، رفتار اطفال از ۵ تا ۸ ماهگی رفته رفته پیچیده‌تر شده و دلبستگی آنان به مراقب خود بیشتر می‌شود، از بیگانگان می‌ترسند و هرگاه ناراحت شوند، سعی می‌کنند با رفتارهایی نظیر مکیدن انگشتان، خود را آرام سازند.
- ✓ توجه اطفال بعد از یک سالگی به والدین خود بیشتر می‌شود و زمان آن رسیده که الف) "من" را از دیگری جدا کنند و ب) نسبت به وی علاقه و عاطفه ابراز دارند و عواطف او را نیز بفهمند.
- ✓ درک مفهوم بقای شی سبب می‌شود تا درک کنند جهانی مستقل از آنها نیز وجود دارد.
- ✓ واکنش‌های منفی اطفال در سال دوم زندگی نسبت به دیگران نشان می‌دهد آنان خود را از دیگران باز می‌شناسند.

عوامل موثر در رشد شناختی:

- ✓ روانشناسان رشد می‌خواهند بدانند چه عواملی مانع تجلی استعدادهای ذاتی کودکان می‌شود.

- ✓ محرومیت‌ها تاثیر ناگواری بر رشد هوشی کودکان دارد.
- ✓ اسکوداک و اسپیر از افرادی هستند که در زمینه تاثیر محیط‌های اجتماعی – اقتصادی به مطالعه پرداخته‌اند.
- ✓ کودکان نیاز دارند تا با اشیای دارای رنگ، جنس و شکل‌های متفاوت مواجه شوند و از این طریق، دانش خود درباره محیط را افزایش دهند.
- ✓ مطالعات نشان می‌دهد رشد شناختی اولیه کودکان تا حدود زیادی بستگی به دسترسی آنان به اشیای متنوع دارد.
- ✓ اسباب‌بازی‌های برانگیزاننده مانند اسباب‌بازی‌های صدادر برای اطفال مناسب‌ترند.
- ✓ تاثیر اسباب‌بازی زمانی بیشتر می‌شود که والدین با کودک به بازی بپردازند.
- ✓ تماس چشمی، خنده، پاسخگویی به گریه و صحبت کردن مادر با کودک بر رشد شناختی وی تاثیرگذار است.
- ✓ مادرانی که با کودک خود بیشتر صحبت نموده و تنبیه کمتری در مورد وی قائل می‌شدند، فرزندان باهوش‌تری دارند.

بازی:

- ✓ بازی، کلید سلامتی هر کودک است و زمینه‌ای فراهم می‌کند تا کودکان در دنیای اطراف خود به کاوش و اکتشاف بپردازند.
- ✓ رایج‌ترین تعریف از بازی عبارتست از فعالیت‌های خودبخودی کودکان.
- ✓ بازی وسیله‌ای برای بیان احساسات، برقراری روابط، توصیف تجربیات، آشکار کردن آرزوها و خودشنکوفایی آنان است.
- ✓ براساس دیدگاه پیاژه، بازی‌های کودکان ۳ مرحله تمرینی (بازی‌های حسی - حرکتی)، وانمودسازی و بازی‌های با قاعده را می‌گذرانند.
- ✓ اوج مرحله تمرینی، در دوره شیرخوارگی است و اطفال به بازی‌هایی می‌پردازند که به آن Play گفته می‌شود.
- ✓ Game به بازی‌های هدفمند و جهت‌دار گفته می‌شود.
- ✓ بازی‌های این مرحله فاقد جنبه نمادی بوده و هیچگونه جنبه تفننی در آن دیده نمی‌شود.
- ✓ در سن ۹ ماهگی، کودکان یک فعالیت محدود را در مورد تعداد زیادی از اشیاء بکار می‌برند و به مشاهده واکنش‌های مختلف آنها می‌پردازند.
- ✓ در ۱۲ ماهگی کودکان قادرند تمایزهای بیشتری را در اشیاء درک کنند و به همین دلیل به رفتارهای خود نیز تنوع بیشتری می‌دهند مانند اینکه به توپ لگد می‌زنند و جفجه را تکان می‌دهند.
- ✓ در دومین سال تولد، کودک متوجه کاربردهای مختلف اشیاء در محیط اطراف خود می‌شود.
- ✓ در نیمه پایانی سال دوم، کودکان شروع به بازنمایی‌های نمادی از طریق وانمودسازی فعالیت‌ها و نقش‌های اشیاء می‌کنند که به اینگونه بازی‌ها، بازی‌های ابتکاری گفته می‌شود.
- ✓ بازی‌های ابتکاری مورد ترغیب و تشویق بزرگسالان شده و رفتارهای آنان را نسبت به کودکان شکل می‌دهد.
- ✓ بازی‌هایی مانند قایم باشک، کودکان رعایت نوبت، تعامل یا دیگران و درگیر کردن آنان با بازی‌های خود را یاد می‌گیرند.

فصل یازدهم: رشد شناختی در مرحله اول کودکی

- ✓ کودکانی که به سن ۲ سالگی می‌رسند، در آستانه ورود به مرحله تفکر و کسب بیشتر دانش هستند.
- ✓ کودکان در آستانه ۲ سالگی می‌توانند درباره رویاهای خود صحبت کنند، به بازی‌های وانمودسازی بپردازند و با عروسک خود همچون یک موجود زنده رفتار کنند.

تفکر شهودی:

- ✓ در سن ۱۸ تا ۲۴ ماهگی کودک قادر می‌شود به جای توجه به واقعیت‌های بیرونی و نمادین که در مرحله حسی - حرکتی بکار برده می‌شدند، یک چیز را بعنوان نماد یک چیز دیگر بفهمند و بکار برند. همچنین می‌توانند بین نماد و چیزی که نماد بر آن دلالت می‌کند، تمایز قائل شوند.
- ✓ در این سن می‌توانند نمادی را خلق کنند و یا درباره یک شی غایب بیندیشند.
- ✓ دستیابی به توانایی فوق، سبب می‌شود تا به نقاشی و وانمودسازی پرداخته و حتی مهمتر از آن، از زبان بصورت معناداری استفاده کنند.
- ✓ طبق نظر پیاژه، تفکر کودکان ۴ تا ۶ ساله، حالت شهودی دارد یعنی تفکری است که بجای استدلال عقلانی، مبتنی بر حدس درباره واقعیات است.
- ✓ نمادهای کودکان براساس تجارب شخصی ایشان شکل می‌گیرد.
- ✓ واژه‌های کودکان دارای معانی شخصی بوده و از همین رو، پیاژه دلیل تفکر و تکلم خودمدارانه کودکان در این مرحله سنی را ناشی از همین امر می‌داند که مانع توجه آنان به دیدگاه‌های دیگران می‌شود.
- ✓ تفکر و تکلم خودمدارانه کودکان پیش دبستانی، نه تنها ناشی از تفسیرهای شخصی آنان از واژه‌ها است بلکه مربوط به تمرکزگرایی آنان نیز می‌شود.
- ✓ منظور از تمرکزگرایی این است که کودکان در این سن تنها می‌توانند در آن واحد بر یک جنبه شی متمرکز شوند و بنابراین، بر چگونگی استدلال آنان در مورد اشیا تاثیر می‌گذارد.
- ✓ منظور از نگهداری ذهنی، درک این نکته است که کمیت یا مقدار یک شی یا مجموعه‌ای از اشیا، هرگاه چیزی به آنها اضافه یا کم نشود، با وجود تغییر در شکل و یا ترتیب قرار گرفتن، ثابت می‌ماند.
- ✓ درک کامل نگهداری ذهنی تا حدود ۱۱ - ۱۲ سالگی که کودکان به کسب تجربه می‌پردازند و انطباق‌های بیشتری را صورت می‌دهند، به طول می‌انجامد.
- ✓ از آنجا که کودک در این مرحله هنوز به عملیات ذهنی یعنی جداسازی، ترکیب و یا تغییر دادن ذهنی اطلاعات به شیوه‌ای منطقی نرسیده، پیاژه این مرحله را مرحله پیش عملیاتی نامیده است.

روایه‌های کودکان:

- ✓ تاثیر تفکر شهودی کودکان خردسال را در توصیف ایشان از رویاهایشان می‌توان مشاهده نمود.

مراحل‌ی که کودکان در رویاهای خود طی می‌کنند (از نظر پیاژه):

۱. در حدود ۴ سالگی کودکان تصور می‌کنند که رویاهایشان واقعی و مستقل از ایشان است و در خارج از وجود آنان رخ می‌دهد.
 - ✓ به همین دلیل به هنگام دیدن کابوس، از خواب بیدار شده و می‌ترسند.
 - ✓ از ویژگی‌های تفکر شهودی این است که خردسال نمی‌تواند رویا از واقعیت را تشخیص دهد.
۲. کودکان ۵ و ۶ سال می‌فهمند که رویاها در سر انسان قرار دارند ولی هنوز بر این تصورند که آنها در خارج از سر ایشان رخ می‌دهد.
۳. در ۷ سالگی کودکان، ادراک واقعی از رویا پیدا می‌کنند و می‌فهمند که رویاها، خاطرات، تصورات و افکار خود آنان است که از درون خودشان برمی‌خیزد.

جاندارپنداری:

- ✓ پیاژه یکی از ویژگی‌های تفکر شهودی را جاندارپنداری یا نسبت دادن ویژگی‌های حیوانی به اشیاء دانسته است.
- ✓ کودکان تصور می‌کنند که اشیاء نیز همانند خودشان جان دارند، زندگی می‌کنند و دارای افکار و احساسات و اهدافی هستند.
- ✓ مطالعات نشان می‌دهد جاندارپنداری کودکان ناشی از عدم اطلاعات کافی کودکان درباره اشیاء است و وقتی سر از کار اشیاء در نمی‌آورند، به شهود یا حدس متوسل می‌شوند.
- ✓ جاندارپنداری در مورد کودکانی که اطلاعات بیشتری درباره اشیاء دارند، صدق نمی‌کند.
- ✓ پاسخ‌های کودکان به اینکه اشیاء بی‌جان هستند به نوع شی‌بستگی دارد. اگر تصور کنند حرکت شی‌ناشی از یک عامل بیرونی است، آن را بی‌جان و اگر ناشی از عامل درونی بدانند، آن را جاندار فرض می‌کنند.
- ✓ بیشتر کودکان ۴-۵ ساله، اشخاص، گیاهان و جانوران را زنده می‌دانند در حالی که تصور نمی‌کنند کامیون‌ها زنده‌اند.

بازی:

- ✓ انجام بازی برای کودکانی که در فاصله سنی بعد از شیرخوارگی تا ورود به دبستان قرار دارند، اهمیت خاصی دارد.
- ✓ بازی، تاثیر زیادی بر یادگیری و رشد کودکان دارد و توجه به آن، ما را با دنیای درونی ایشان آشنا می‌کند.
- ✓ کودکان از طریق بازی یاد می‌گیرند تا با همجاریها و انتظارات اجتماعی و همینطور طرز کار اشیاء و ابزارها آشنا شوند و یا تغییراتی را در دنیای اطراف خود بوجود آورند.
- ✓ اریکسون، توانایی‌های حرکتی و ذهنی کودکان را در این مرحله رو به رشد می‌داند و بر این باور است که آنان علاقه به انجام کارهای زیادی برای خودشان دارند.
- ✓ کودکان در این مرحله میل زیادی به نشان دادن ابتکار عمل دارند و با توجه به خیال‌پردازی‌هایی که دارند، ابتکار در آنان نیز رشد زیادی می‌کند.
- ✓ میزان رشد ابتکار عمل در کودکان در گروه واکنش‌های والدین و تشویق یا منع کودکان از این نوع فعالیت‌ها است.

- ✓ اگر والدین با عشق و محبت به کودک نشان دهند که رفتارهای مجاز و غیرمجاز کدامند، ابتکار وی را بسوی هدف‌های واقع‌بینانه و مورد قبول اجتماع هدایت کرده و آمادگی لازم را برای پذیرش مسئولیت و رشد اخلاق در وی فراهم خواهند نمود که فروید به آن، رشد فراخود می‌گوید.
- ✓ این مرحله از رشد که سنین بین ۳ تا ۵ سالگی را در بر می‌گیرد، با مرحله آلتی مطرح شده از سوی فروید شباهت دارد و اریکسون آن را مرحله ابتکار و بحران آن را احساس گناه نامیده است.

بازی‌های وانمودسازی:

- ✓ همراه با افزایش توانایی کودک در بازنمایی تجربه‌های خود بصورت نمادین، بیشترین بازی‌های آنان بصورت وانمودسازی در می‌آید.
- ✓ بیشتر طرح‌های کودکان در این نوع بازی‌ها، در زمینه فعالیت‌های خانوادگی است و با مطالعه اینگونه بازی‌ها می‌توان به مشکلات ایشان پی برد.
- ✓ پیازه، بازی‌های نمادی را نقطه اوج بازی‌های کودکان می‌داند.
- ✓ از دیدگاه پیازه، کودک همواره ناگزیر است تا خود را با دنیای اجتماعی بزرگترها سازگار کند و چون نمی‌تواند همانند بزرگسالان نیازهای عاطفی خود را با این نوع سازگاری‌ها ارضا کند، دست به فعالیت‌هایی می‌زند که هدف آنها نه سازش با واقعیت که تغییر دادن آن و سازگار نمودنش با من اوست (درون‌سازی).
- ✓ از دیدگاه پیازه، بازی در نقطه مقابل تقلید قرار می‌گیرد که کودک در آن، رفتار خود را با واقعیت همسان می‌کند (برون‌سازی).
- ✓ کودک برای بیان نیازها و تجربه‌های شخصی خود، نمادهایی می‌سازد و تغییراتی در آنها ایجاد می‌کند و در بازی‌های نمادین بکار می‌گیرد.
- ✓ به اعتقاد پیازه، بازی‌های با قاعده کودکان ۳ و ۴ سالگی دارند که عبارتست از رعایت قواعد بازی از سوی بازیکنان و نظارت بر عدم سرپیچی از قواعد، رقابت شرافتمندانه و وجود برد و باخت.
- ✓ بازی‌هایی که علی‌رغم حضور کودک دیگر و علاقه‌مند بودن به اینکه وی نیز در موقعیت بازی حاضر باشد اما هرکدام برای خود بازی می‌کند و استفاده از ابزار برای رسیدن به هدف مشترک وجود ندارد را بازی موازی می‌گویند.
- ✓ در بازی‌های موازی، هرکسی بازی را همانگونه که مایل است، به پیش می‌برد، از بازی لذت می‌برند و همگی احساس برنده شدن دارند.

تمییز نمود از واقعیت:

- ✓ بازی‌های وانمودسازی در ۲ - ۳ سالگی شروع و در ۵ - ۶ سالگی به اوج خود می‌رسند.
- ✓ توانایی وانمودسازی نشان می‌دهد که کودک، شروع به تمییز یک مفهوم کلی و بسیار مهم یعنی تمییز نمود از واقعیت کرده است.
- ✓ به امر قضاوت بر مبنای نمود و اشتباه گرفتن آن با واقعیت، پدیده‌گرایی گفته می‌شود.

- ✓ کودکانی که در مرحله پدیده‌گرایی قرار دارند، نه تنها به پدیده‌گرایی دست می‌زنند بلکه خطای دیگری به نام واقع‌گرایی عقلانی را نیز مرتکب می‌شوند که عکس پدیده‌گرایی است. آنان در توصیف خود از یک شی، بدون توجه به زاویه نگاه، حقیقت آن را بیان می‌کنند.
- ✓ وجود پدیده‌گرایی و واقع‌گرایی عقلانی نشان می‌دهد که کودکان در این سن هنوز نمی‌توانند با استحکام و ثبات کافی، نمود را از واقعیت تمییز دهند.

تحول بازی‌های وانمودسازی:

بازی‌های وانمودسازی در طول اوان کودکی، مراحل جداگانه‌ای را طی می‌کند که عبارتند از:

۱. گسستن از زمینه:

- ✓ هنگامی که کودک خود را در جایی بجز رختخواب یا زمانی بجز موقع خواب به خواب می‌زند یا هنگامی که یک فنجان خالی جای می‌نوشد، رفتار را در زمینه‌ای بجز زمینه واقعی نشان می‌دهد.

۲. جایگزین شدن اشیا به جای یکدیگر:

- ✓ همراه با افزایش رشد، کودک، وابستگی خود را به واقعیت‌های عینی از دست می‌دهد.
- ✓ کودک در ابتدا برای وانمود کردن نوشیدن چای، از فنجان واقعی استفاده می‌کند اما بعد از مدتی، اشیای دیگری را به جای آن مورد استفاده قرار می‌دهد و در هنگام تسلط بر وانمودسازی، بدون استفاده از فنجان، حالت چای خوردن را نشان می‌دهد.

۳. جایگزین شدن دیگری به جای خود:

- ✓ کودک در ابتدا، خود بصورت فعالانه امر وانمودسازی را نشان می‌دهد و بعنوان مثال سرش را برای خوابیدن بر روی بالش می‌گذارد و پس از مدتی، مثلاً از عروسک برای اینکار استفاده می‌کند و او را در نقش خود ظاهر می‌سازد.

۴. اجتماعی شدن نماد:

- ✓ بازی‌های وانمودسازی تدریجاً شکل اجتماعی به خود می‌گیرند که دارای ۲ جنبه است. یکی اینکه اشیا و اشخاص، نقش‌های متناسب با خود را انجام می‌دهند و دیگر اینکه بازی‌های وانمودسازی صرف، جای خود را به بازی‌های نمایشی جمعی می‌دهند که معمولاً بعد از ۲.۵ سالگی ظهور می‌کنند و کوتاه‌مدت است.
- ✓ بازی‌های فوق در سن ۵ سالگی به نقش‌های ۲ جانبه، ابتکارات جالب و داشتن مضمون‌ها و طرح‌های منسجم و پیوسته تبدیل می‌شوند.

تأثیر بازی‌های وانمودسازی:

- ✓ به اعتقاد اریکسون، کودکان بازی‌های وانمودسازی را به این جهت انجام می‌دهند که از پس‌ترس‌ها و محرومیت‌های خود بر آیند.
- ✓ کودکان باهوش، بیشتر به بازی‌های وانمودسازی می‌پردازند و بازی در نقش قهرمانان و بزرگسالان، به آنان احساس قدرت می‌دهد.

- ✓ کودکان در حدود ۲ تا ۳ سالگی، همبازی خیالی برای خود خلق می کنند که نباید آنان را از این کار منع کرد. غالباً تصور می شود که همبازی خیالی، همان من واپس زده شده کودک است.
- ✓ تخیل در ۲مورد نقش سالمی در زندگی کودک بازی نمی کند. یکی اینکه جهان واقعی را بیش از حد غم انگیز یا دشوار تلقی کند و دیگر اینکه مدام به همبازی خیالی پناه ببرد و از دنیای واقعی جدا شود.
- ✓ از آثار دیگر خیالپردازی کودکان، دروغ های آنان بوده که امری طبیعی است.
- ✓ شیوه برخورد با دروغ های ناشی از خیالپردازی این است که بجای سرزنش، راه های درست جلب توجه و یا کسب مهارت را به آنان بیاموزیم.
- ✓ کودکان در بازی های وانمودسازی، نقش هایی که جنبه کارکردی دارند و همینطور نقش های خانوادگی و نقش های مربوط به فعالیت های اجتماعی را بعهده می گیرند.
- ✓ کودکان در بازی های نمایشی جمعی، از ابزار و وسایل برای نشان دادن نقش های خود استفاده می کنند.
- ✓ بیشتر کودکان ترجیح می دهند با همسالان خود بازی کنند.
- ✓ بازی های سازنده دارای زمینه نمادین در بین کودکان پیش دبستانی رایج است.
- ✓ کودکان در سنین ۴ تا ۶ سالگی علاوه بر بازی های تخیلی، به بازی های گروهی نیز روی می آورند. بازی های گروهی آنان بیشتر براساس واقعیت است تا تخیل و ساخت یافتگی بیشتری دارد.
- ✓ بازی های با تحرک، خشن و توام با جست و خیز زیاد نیز در کودکان پیش دبستانی، رواج زیادی دارد.
- ✓ انجام بازی های وانمودسازی کودکان را قادر به در نظر گرفتن دیدگاه های دیگران، گفتن داستان و تشخیص واقعیت می کند. همچنین کمک می کند تا احساسات دیگران را درک کنند، واژه های جدیدی یاد بگیرند و با تفکرات جدید رابطه برقرار کنند.
- ✓ انجام بازی های نمایشی براساس داستان نیز به کودکان کمک می کند تا برخلاف وانمودسازی، رویدادها را از نظر زمانی تنظیم کنند و روابط علت و معلولی را درک نمایند.

نقاشی کودکان:

- ✓ نقاشی های کودکان، نشان دهنده کارکرد نمادی ذهن آنان است.
- ✓ اولین نقاشی های کودکان در سنین ۲ تا ۲.۵ سالگی ترسیم می شود که البته بیشتر باید آن را نوعی بازی تمرینی تلقی کرد که فاقد جنبه تقلیدی است و حالت خط خطی کردن دارد.
- ✓ لوکه، نقاشی را نوعی بازی می داند و معتقد است که حتی در اولین نقاشی های کودکان می توان واقعیت را مشاهده نمود.
- ✓ لوکه نشان داد که نقاشی های کودکان تا حدود سن ۸ - ۹ سالگی از این نظر واقع گرا است که وی آنچه را که از یک شخص در ذهن دارد، می کشد و در مراحل بعدی است که آنچه واقعا می بیند، ترسیم می کند.
- ✓ تصاویر ذهنی بیش از آنکه برگردان واقعیت باشند، مفهومی از آن هستند به این معنا که فرد، واقعیت را آنطور که تصور می کند، در ذهن زنده می سازد نه آنطور که هست.

طبق نظر لوکه، واقع گرایی در نقاشی دارای ۴ مرحله است که به ترتیب عبارتست از:

۱. واقع گرایی تصادفی:

✓ کودک ضمن خط خطی کردن، شکلی را در می یابد که واقعیت تطبیق می کند.

۲. واقع گرایی ناقص:

✓ کودک قادر به قرار دادن عناصر مختلف یک تصویر در کنار هم و بصورت مجموعه ای هماهنگ نیست. از این رو، کلاه یک

انسان را در بالای سر او و در خارج قرار می دهد.

✓ ترسیم تصویر آدمک در این زمان، بسیار رایج است.

۳. واقع گرایی فکری:

✓ نقاشی کودک در بردارنده ویژگی های مفهوم در ذهن او است.

✓ در این نوع نقاشی، قواعد منظره های دیداری رعایت نمی شود.

۴. واقع گرایی دیداری:

✓ در سنین ۸ - ۹ سالگی صورت می گیرد.

✓ دارای ویژگی است: یکی اینکه هر شی از منظره که دیده می شود، ترسیم می گردد و اشیای دور، کوچکتر کشیده

می شوند و دیگر اینکه موقعیت و محل اشیا بر طبق یک طرح کلی پیاده شده و نسبت فاصله ها نیز رعایت می گردد.

رویکرد پردازش اطلاعات نسبت به رشد شناختی:

✓ تفکر آدمی را جریانی پیوسته از دوره طفولیت تا بزرگسالی می داند.

✓ به عقیده طرفداران این رویکرد، کودکان نیز همانند بزرگسالان از ساز و کارهای توجه کردن، یادآوری کردن رویدادها و

طبقه بندی اشیا برخوردارند. تفاوت آنها با بزرگسالان در این است که توانایی پردازش کمتری نسبت به آنان دارند.

✓ این رویکرد به اطفال بعنوان موجوداتی که توانایی های شناختی پیشرفته ای دارند، می نگرد.

✓ طرفداران این رویکرد بر این باورند فرد، اطلاعات گرفته شده از محیط را از طریق فرآیندهای رمزگردانی، باز رمزگذاری و

رمزگشایی مورد دخل و تصرف یا پردازش قرار می دهد.

✓ به اعتقاد اینان، هرگاه نظام شناختی فرد گرفتار اضافه بار شود، وی قادر به پردازش اطلاعات نخواهد بود.

✓ رویکرد پردازش اطلاعات از روش های خاصی چون اندازه گیری زمان واکنش، حرکات چشم به هنگام توجه و یا یادآوری

اطلاعات و فراموشی آنها استفاده می کند.

✓ نتایج مطالعات سیگلر در مورد خردسالان نشان می دهد که محدودیت درک آنان ناشی از نبود دانش کافی در یک حوزه

مفهومی خاص است.

✓ کودکان تا زمانی که دانش کافی در یک زمینه مفهومی نداشته باشند، سعی می کنند براساس قواعد کلی موجود در ذهن

خود، آن را درک کنند و این، همان چیزی است که پیازه آن را درون سازی می نامد.

✓ زمانی که کودکان دانش کافی درباره موضوعی کسب می کنند، خود را با آن ویژگی منطبق کرده و برون سازی می کنند.

- ✓ کسانی که می‌توانند کار رمزگذاری را بهتر انجام دهند، با سرعت و سهولت بیشتری به قاعده‌های سطح بالاتر می‌رسند و به همین جهت، آموزش رمزگذاری مناسب می‌تواند موجب پیشرفت بیشتر آزمودنی‌های ناموفق نیز بشود.
- ✓ داشتن دانش و تجربه زیاد در یک حوزه، کیفیت فعالیت‌های شناختی فرد را بسیار افزایش می‌دهد.
- ✓ برای ساده کردن یک مسئله خاص برای کودکان می‌توان از ۲ شیوه استفاده نمود: اول اینکه تمامی عناصر آن مسئله را مورد اشاره قرار دهیم و دیگر اینکه از موقعیت‌های آشنا برای طرح مسئله و عناصر آن استفاده کنیم.
- ✓ طرفداران این رویکرد، تفاوت بین کودکان و بزرگسالان را ناشی از کمبود دانش کودکان می‌دانند که جنبه کمی دارد تا کیفی.

روندهای تحولی در طول دوره کودکی:

- ✓ برخی روانشناسان معتقدند محدودیت‌های موجود در حافظه کوتاه‌مدت کودکان برای حفظ اطلاعات، به مراتب شدیدتر از بزرگسالان است که با افزایش سن، این محدودیت‌ها نیز کم می‌شود.
- ✓ مطالعات انجام شده در مورد حافظه عددی، وجود محدودیت در فراخنای حافظه را تایید می‌کند.
- ✓ مطالعات نشان می‌دهد که کودکان ۴ ساله تنها می‌توانند ۳ یا ۴ ماده (عدد) را در ذهن خود نگه دارند که با افزایش سن، به تعداد این ماده‌های قابل نگهداری افزوده می‌شود.
- ✓ همراه با افزایش سن، توانمندی پردازش کودکان نیز تغییر می‌کند و در هر گام، مقدار کمتری از انرژی توجهی خود را صرف پردازش اطلاعات می‌کنند و هرگاه بتوانند به میزان بیشتری صرفه‌جویی کنند، قادر خواهند شد تا در هر واحد زمانی، گام بیشتری را به انجام برسانند و در واقع، کارکرد حافظه خود را افزایش دهند.
- ✓ زمانی که سرعت شناسایی ماده‌ها بیشتر می‌شود، فرد نیز از حافظه بزرگتری جهت پردازش اطلاعات برخوردار می‌گردد.
- ✓ تمرین و تجربه، سرعت حافظه را افزایش می‌دهند و هرگاه عملیات با سرعت انجام شوند، فرد فرصت می‌یابد تا تعداد بیشتری از آنها را انجام دهد.
- ✓ برای افزایش توانایی‌های کارکردی ذهن می‌توان از ابزارهایی که بتواند به توجه انسان کمک کند مانند استفاده از کاغذ، قلم، کتابخانه، رایانه و حافظه افراد دیگر استفاده کرد.
- ✓ حداقل توانمندی‌های کارکردی افراد همراه با افزایش سن از ۳ طریق افزایش می‌یابد که عبارتند از: سرعت گرفتن عملیات بر اثر تمرین، تجربه و دانش‌اندوزی؛ کسب راهبردهای گوناگون توسط کودکان برای بهره‌برداری از توانمندی‌های محدودشان و توزیع آنها و آموختن چگونگی تقویت توانایی‌های درونی خود با استفاده از وسایل خارجی برای پردازش اطلاعات.

توانایی‌های کودکان پیش دبستانی:

- ✓ کودکان پیش دبستانی بخوبی قادر به عمل بازشناسی هستند به این صورت که اگر تعدادی اسباب‌بازی را به آنها نشان دهیم و سپس تعدادی از اشیای ناآشنا را اضافه کنیم، بخوبی می‌توانند عناصر قدیمی را از جدید تشخیص دهند.
- ✓ کودکان در ۴ سالگی تنها می‌توانند ۳ یا ۴ مورد را یادآوری کنند و اینکار برایشان دشوار است.

- ✓ حافظه زندگینامه شخصی نوعی حافظه است که در آن فرد، رویدادهایی را که در زندگی شخصی خود تجربه می‌کند، بازنمایی می‌نماید.
- ✓ حافظه روزمره مربوط به یادآوری رویدادهای تکراری و آشنا است. کودکان مانند بزرگسالان، این رویدادها را بصورت سناریو یعنی شرح کلی آنچه که روی داده و زمان وقوع آنها در یک موقعیت خاص به یاد می‌آورند.
- ✓ سناریوی کودکان پیش دبستانی، ساختاری می‌شود تا در ابتدا اعمال مهم آنان را در بر بگیرد.
- ✓ سناریوها وسایلی هستند که کودکان می‌توانند از طریق آنها، رویدادهای تکراری را سازماندهی و تعبیر کنند.
- ✓ کودکان برای وانمودسازی یا بازی‌های نمایشی خود نیز از اینگونه سناریوها استفاده می‌کنند.

فصل چهاردهم: رشد شناختی در مرحله بعدی کودکی

- ◀ همراه با افزایش هماهنگی و مهارت‌های بدنی، رشد شناختی کودکان نیز افزایش می‌یابد.
- ◀ در اولین مرحله کودکی، تفکر کودک براساس ادراکات آنی اوست و در مرحله بعدی (حدود سن ۷ تا ۱۲ سالگی)، ادراکاتی یکپارچه‌تر و سازمان‌یافته‌تر که مبتنی بر روابط منطقی است.
- ◀ پیاژه سن ۷ تا ۱۲ سالگی را مرحله عملیات عینی یا عملیات ملموس نامیده است.
- ◀ دلیل نامگذاری این مرحله به عینی این است که تفکر در آن، به امور ملموس و قابل مشاهده مربوط می‌شود و دلیل نامیدن آن به عملی نیز این است که کودکان می‌توانند دستکاری‌های ذهنی یا عملیات را بصورتی سازمان‌یافته‌تر و منظم بر روی اشیا انجام دهند.
- ◀ در این مرحله، تفکر خودمحورانه به تفکر اجتماعی تغییر پیدا می‌کند و کودکان به انواعی از نگهداری ذهنی مسلط می‌شوند.

ویژگی‌های مرحله عملیات ذهنی:

- ✓ کودکان در سن ۷ - ۸ سالگی باز هم براساس ظاهر فکر می‌کنند اما چنین کودکانی، حساسیت بیشتری نسبت به تمییز بین نمود و واقعیت پیدا می‌کنند.
- ✓ به اعتقاد پیاژه، توانایی کودکان برای حل مسائل مربوط به نگهداری ذهنی، وابسته به درک ۳ جنبه اساسی در استدلال است که عبارتند از این‌همانی، جبران و بازگشت پذیری.
- ✓ از طریق این‌همانی، کودک متوجه می‌شود که مقدار ماده در صورتی که چیزی به آن اضافه یا از آن کم نشود، علی‌رغم تغییر شکل ظاهری، ثابت می‌ماند.
- ✓ از طریق جبران، کودکان متوجه می‌شود که تغییر در یک بعد می‌تواند از طریق تغییر در بعد یا ابعاد دیگر خنثی شود.
- ✓ از طریق بازگشت پذیری، کودک به ردیابی ذهنی تغییر انجام شده می‌پردازد و متوجه می‌شود هرگاه مسیر طی شده را به عقب برگردد، به نقطه آغاز مسئله یا عدم تغییر می‌رسد.
- ✓ کودکان در حدود سن ۷ یا ۸ سالگی، نگهداری مقدار ماده را کسب می‌کنند که به اصل بازگشت پذیری برمی‌گردد.
- ✓ کودکان در حدود سن ۹ یا ۱۰ سالگی، نگهداری فضا یا مکان را کسب می‌کنند. بهد از نگهداری ماده، فضا و حجم، کودکان به نگهداری مقدار جرم دست پیدا می‌کنند.
- ✓ کودکان در طول دبستان، به درک بهتری از طبقه‌بندی، رده‌بندی و رابطه‌های انتقالی می‌رسند. برای درک میزان فهم یک کودک از طبقه‌بندی، می‌توان از سوال "آیا تعداد مهره‌ها بیشتر است یا مهره‌های سیاه؟" استفاده کرد.
- ✓ عمل رده‌بندی، شامل مرتب کردن اشیا است و کودکان در مرحله حسی - حرکتی نیز می‌توانند عملیات رده‌بندی را برحسب یک ویژگی انجام دهند.
- ✓ کودکان قبل از رسیدن به مرحله عملیات عینی، عمل رده‌بندی را تنها از طریق مقایسه ۲ به ۲ انجام می‌دهند که بازگشت پذیر نیست.

- ✓ پس از سپری کردن مرحله حسی - حرکتی، کودک توانایی سازمان دادن اشیا را از طریق آزمایش و خطا بدست می آورد که هنوز عملیاتی نیست اما سرانجام به مرحله ای می رسد که بتواند از روش منظم مقایسه کردن بهره بگیرد.
- ✓ کار کودکان زمانی جنبه عملیاتی پیدا می کند که بتواند کوچکترین عضو را در بین سایر اشیا یافته و سپس از طریق مقایسه آن با سایر اعضای باقیمانده، عضو بعدی را انتخاب کرده و تا آخر، این کار را ادامه دهد. این عمل، شکلی از بازگشت پذیری دارد که شامل عمل متقابل است.

سرعت، فاصله و زمان:

- ✓ پیازه برای سنجش درک سرعت در کودکان، از قطارهای اسباب بازی بهره می جست.
- ✓ مشاهدات پیازه نشان داد کودکان ۴ - ۵ ساله بدون توجه به سرعت هر قطار، قطاری را تندروتر می دانند که از دیگری جلو بزند.
- ✓ به اعتقاد پیازه، کودکان قبل از مرحله عملیات عینی، هنوز مفهوم سرعت به معنای میزان فاصله طی شده در واحد زمان را نمی دانند و درک این امر، نیازمند تمرکز زدایی و توجه به بیش از یک بعد در آن واحد و همینطور درک عملیات ضرب و تقسیم است.
- ✓ بطور کلی می توان فرآیند یادگیری سرعت در کودکان را شامل ۳ مرحله جلوتر زدن یک شی از دیگری، پیش بینی سبقت گرفتن یک شی از دیگری و برقراری رابطه بین فاصله های طی شده دانست.
- ✓ درک مفهوم زمان در کودکان، متکی بر ۳ نوع عملیات بوده که به ترتیب در اولین مرحله، کودکان قادر می گردند تا رویدادها را برحسب رخداد آنها در زمان مرتب کنند. در مرحله دوم، بین رویدادهای مشخص، فواصلی را قرار می دهند که آن را مدت می نامند و در مرحله سوم، کودکان متوجه نظام متری زمانی یعنی ساعت، روز، هفته، ماه و سال می شوند که این، در اولین سال های مدرسه بوجود می آید.
- ✓ کودکان پیش دبستانی با پرسش هایی که با کلمه چرا شروع می شوند، نشان می دهند که به درک روابط علت و معلولی علاقه مند هستند.
- ✓ درس علوم تجربی اگر بر مبنای تجربه های عینی استوار باشد، می تواند به مفهوم علیت در دبستان کمک ویژه ای بکند.

رشد اخلاقی:

- ✓ رشد اخلاقی در کودکان یعنی میزان توانایی آنان در رابطه با تشخیص بین خیر و شر یا درست و نادرست چقدر است.
- ✓ اخلاق دارای ۳ جنبه شناختی یعنی افکار و تصمیم های فرد در مقوله های اخلاقی، عواطف مانند احساس گناه و رفتاری که مشتمل بر انجام فعالیت های صادقانه است می باشد.
- ✓ پیازه و کلبهگ به جنبه شناختی، فروید به تاثیر جنبه عاطفی و نظریه پردازان یادگیری و یادگیری اجتماعی به تاثیر تقویت کننده ها یا تنبیه کننده های محیطی و تقلید در رشد اخلاقی تاکید دارند.

رشد اخلاقی از نظر پیاژه:

- ✓ پیاژه اولین کسی بود که قضاوت اخلاقی کودکان را مورد پژوهش قرار داد و متوجه شد درک کودکان خردسال از اخلاق، خیلی ابتدایی‌تر از میزان درک بزرگترها است.
- ✓ مطالعات ابتدایی پیاژه متاثر از دیدگاه طبیعت‌گرایی وی و بصورت مشاهده طبیعی بازی‌های کودکان، چگونگی خلق و اجرای قواعد در این بازی‌ها صورت می‌گرفت.
- ✓ پیاژه نشان داد کودکان ۲ تا ۴ سال، درکی از اخلاق و اصول اخلاقی ندارند. بیشتر به بازی‌ها تقلیدی پرداخته و از هیچ قاعده‌ای نیز پیروی نمی‌کنند.
- ✓ دیگر پیروی آشکار در کودکان تا قبل از ۵ تا ۷ سالگی مشاهده نمی‌شود.
- ✓ بعد از مطالعه به روش طبیعی، پیاژه به مطالعه آزمایشی رشد اخلاقی پرداخت.
- ✓ نتیجه مطالعات آزمایشی پیاژه، ۲ مرحله به نام‌های تابعیت اخلاقی و نسبی‌گرایی اخلاقی را مشخص ساخت.

مرحله تابعیت (قبول امر و نهی بزرگسالان):

- ✓ اخلاق در کودکان بین ۶ تا ۹ سال، به معنای اطاعت از امر و نهی و دستورات بزرگسالان است.
- ✓ کودکان در سنین بین ۶ تا ۹ سال، قواعد بازی را ساخته خدا یا بزرگترها دانسته و کودکان نباید در آن تغییر ایجاد کنند.
- ✓ از نظر این کودکان، خوب یعنی اطاعت و تبعیت از قانون و بد یعنی عدم اطاعت. به همین جهت پیاژه، این مرحله را مرحله تابعیت اخلاقی نامیده است.
- ✓ یکی از ویژگی‌های این مرحله، عینی‌گرایی یا واقع‌گرایی است که با ۳ خصوصیت زیر مشخص می‌شود: (۱) کودکان برای نتایج عینی اعمال نسبت به نیاتی که در پشت آنها قرار گرفته، اهمیت بیشتری قائل‌اند (درک کودکان از درست یا نادرست، بسیار عینی است؛ ۲) کودکان بدلیل نداشتن مهارت در درک روابط علت و معلولی، بوجود عدالت طبیعی معتقدند و تصور می‌کنند عدم رعایت مقررات، پاداش و کیفر طبیعی را بدنبال دارد؛ ۳) آنان به رابطه بین میزان جرم و مجازاتی که باید برای آن قائل شد و یا جبران عمل نادرست، بی‌توجه هستند و برای اعمال نادرست، صرفاً تنبیه را پیشنهاد می‌کنند.

مرحله نسبی‌گرایی (استقلال اخلاقی):

- ✓ شامل سنین ۹ تا ۱۲ سالگی شده و کودکان از مرحله واقع‌گرایی اخلاقی دور شده و با رسیدن به حدود ۱۲ سالگی و بروز تفکر انتزاعی، برخوردی منطقی با امور و پدیده‌ها را بدست می‌آورند.
- ✓ کودکان در این دوره، نیت نهفته در پشت اعمال را مهمتر از نتایج آنها می‌دانند.
- ✓ درک آنان از روابط علت و معلولی، سبب می‌شود افتادن از صندلی را بجای تنبیه طبیعی به بی‌احتیاطی نسبت دهند و برای هر جرمی، مجازات متناسب با آن را قائل شده و جبران و اصلاح رفتارهای نامناسب را بر تنبیه ترجیح می‌دهند.
- ✓ روابط اجتماعی و بازی با همسالان به آنان می‌آموزد که اطاعت از دستورات بزرگسالان خیلی هم ضروری نیست.
- ✓ آنان یاد می‌گیرند رعایت قانون در بازی برای پیشبرد خود بازی خوب است و بدون آن، بازی به آشوب کشیده می‌شود.

رشد اخلاقی از نظر کلبرگ:

- ✓ کلبرگ بجای پرسش درباره اینکه چه کسی مقصرتر است، می پرسید که چه کاری درست بوده است.
- ✓ وی برای رشد اخلاقی، ۳ سطح و ۶ مرحله تعریف کرد.

سطح اول) دوره اخلاق پیش قراردادی (سنین ۴ تا ۱۴ سالگی):

مرحله اول) جهت گیری اطاعت و اجتناب از تنبیه:

- ✓ این مرحله، شبیه مرحله تابعیت اخلاقی پیاژه بوده که برای کودکان ۶ تا ۹ سال است.
- ✓ در اولین سال های دبستان، گرایش کودکان به کسب پاداش و اجتناب از تنبیه است.
- ✓ این دوره را به این دلیل پیش قراردادی می نامند که کودکان هنوز خود را بعنوان اعضای جامعه در نظر نمی گیرند. اخلاق را چیزی می دانند که بزرگسالان درست کرده و آنان باید به کودکان بگویند که چکار باید انجام دهند یا انجام ندهند.

مرحله دوم) جهت گیری بر اساس لذت طلبی وسیله ای:

- ✓ در حدود ۱۰ سالگی شروع شده و کودکان می فهمند که هرکسی می تواند دیدگاه مخصوصی نسبت به کار درست داشته باشد و درست یا نادرست، امری نسبی است.
- ✓ حدود سن ۱۱ سالگی برخی کودکان نشان می دهند که به مرحله اخلاق قراردادی رسیده اند و رفتار اخلاقی را پیروی از قواعد، مقررات و قوانین اجتماعی می دانند.
- نظریه کلبرگ، نظریه ای مرحله ای بوده و گذر از این مراحل تنها زمانی رخ می دهد که نوعی تعارض یا ناهمانگی در فرد پیدا شود.
- به اعتقاد کلبرگ، رشد شناختی نیاز به دانش و یادگیری دارد.
- سطح ادراک اجتماعی را می توان طیفی گسترده در نظر گرفت که در مرحله اول آن، کودکان فاقد ادراک از دیگران هستند و در مرحله ششم، افرادی که کاملاً جامعه محور هستند.
- پیاژه و کلبرگ، نظریه پرداز رشدی - شناختی محسوب می شوند.
- از نظر کلبرگ، رشد اخلاقی در ۲۵ سالگی پایان نمی پذیرد و همه افراد نیز این مراحل را به یک صورت طی نمی کنند.

انتقادات وارد بر رشد اخلاقی کلبرگ:

۱. کلبرگ، استدلال اخلاقی را مورد بررسی قرار داده است نه عمل اخلاقی را. دانستن اینکه امری، اخلاقی است یا خیر لزوماً به معنای رفتار کردن بر طبق آن نیست.
 ۲. تاکید زیاد کلبرگ بر مفهوم عدالت و تاکید بر آن در هنگام تصمیم گیری های اخلاقی.
- ✓ تنها عدالت نیست که سطح رشد اخلاقی را تعیین می کند بلکه عواملی چون دلسوزی، ترحم، مواظبت کردن و احساس مسئولیت در قبال دیگران نیز نقش مهمی در استدلال های اخلاقی دارد.

✓ گیلیگان که این انتقاد را به کلبرگ وارد کرده، معتقد است کلبرگ میزان رشد اخلاقی زنان را بخاطر توجه به روابط بین فردی بجای عدالت، در سطح پایین تری از مردان ارزیابی کرده در حالی که این موضوع، به شیوه متفاوت فرزندپروری پسران و دختران مربوط می شود.

۳. مسائل مطرح شده توسط کلبرگ، به زندگی همه مردم مربوط نمی شود.

۴. کلبرگ بیشتر به جوامع غربی و فرهنگ آن توجه کرده و دیدگاه های شرقی و مذهب را نادیده گرفته است.

رشد اخلاقی از نظر فروید:

✓ دیدگاه فروید از اخلاق، مبتنی بر عواطف و احساس گناه است تا شناخت.

✓ به اعتقاد فروید، کودکان اخلاق را از والدین می آموزند که نماینده جامعه هستند.

✓ نهاد، نمایند روانی نیازهای زیستی است و انرژی لازم برای فعالیت را از غرایز زندگی و مرگ بدست می آورد.

✓ عمل نهاد براساس اصل لذت و ارضای فوری و کامل خواسته ها است و زمانی که نیازی ارضا می شود، نیاز جدیدتری در آن بوجود می آید.

✓ فراخود، نقطه مقابل نهاد بود و شامل ۲ بخش من آرمانی و وجدان اخلاقی بوده و نماینده جامعه است.

✓ من آرمانی، فرد را برای انجام کارهای خوب، تقویت و وجدان اخلاقی نیز وی را برای انجام اعمال نامناسب سرزنش می کند.

✓ فراخود از طریق ساز و کار همانندسازی، شکل می گیرد.

✓ خود براساس اصل واقعیت عمل می کند و تا حدود زیادی منطقی است و از فرد می خواهد به محض فراهم شدن شرایط مناسب برای ارضای نیازهایش، آنها را برآورده سازد.

✓ کودک بدلیل محدودیت های ایجاد شده از طرف والدین، بجای خصومت، به درونی کردن ارزش های والدین پرداخته و با ایشان همانندسازی می کند.

✓ بعد از درونی شدن ارزش های والدین، هرگاه کودک بخواهد عمل نادرستی مرتکب شود، وجدان اخلاقی در وی احساس گناه ایجاد می کند.

✓ از نظر فروید، رشد اخلاقی در کودکان تا سنین ۵ تا ۶ سالگی کامل می شود.

✓ جمله زندگی کردن آسان نیست از فروید بوده و دلیل آن، اینست که خود یا من انسان، در مرکز چند نیروی قدرتمند یعنی واقعیت، فراخود (نماینده جامعه) و نهاد (نماینده عوامل زیستی) بوده و تاثیر همزمان این نیروها، خود را تحت فشار قرار داده و در آن احساس تهدید، فشار زیاد و یا حتی خرد شدن می کند که به این احساس، اضطراب گفته می شود.

✓ اضطراب اخلاقی زمانی بوجود می آید که فرد نگران این باشد که نکند از وی رفتاری سر بزند که مستوجب سرزنش فراخود باشد.

✓ از نظر فروید، یک فرد تبهکار فاقد اضطراب اخلاقی بوده و با سردی عاطفی دست به انجام اعمال تبهکارانه می زند در حالی که دیگران هنگام تخلف از ارزش های فرهنگی و اجتماعی، احساس گناه می کنند.

✓ معیار رشد اخلاقی از نظر فروید، احساس گناهی است که پس از تخلف از معیارهای اخلاقی، در فرد ایجاد می شود.

- ✓ چون از نظر فروید کودک تا سنین ۵ - ۶ سالگی اصول اخلاقی را می‌آموزد، آموزش مدرسه‌ای نمی‌تواند تغییری در معیارهای اخلاقی کودکان ایجاد کند.

رشد اخلاقی از دیدگاه نظریه پردازان یادگیری:

- ✓ نظریه پردازان یادگیری و یادگیری اجتماعی، وارث جان لاک هستند که ذهن کودک را به لوح سفید تشبیه کرده است.
- ✓ این نظریه پردازان، شدیداً ب تاثیر محیط در شکل گیری اخلاق معتقد بوده و آن را، امری نسبی می‌دانند.
- ✓ ارزش های اخلاقی نیز همانند سایر رفتارها، از طریق الگوبرداری، پاداش و تنبیه شکل می‌گیرد و ظهور آن حالت مرحله‌ای ندارد.
- ✓ اخلاق را مجموعه‌ای از رفتارهای مورد تایید جامعه می‌دانند که براساس پاداش یا تنبیه‌های ارائه شده در پی انجام آنها یاد گرفته می‌شوند.
- ✓ از نظر این نظریه پردازان، شاخص اخلاق، مقاومت در برابر وسوسه و خویشتن‌داری است.
- ✓ رفتار اخلاقی زمانی صورت می‌گیرد که برای شخص امکان تخلف از مقررات و ارزش‌های اجتماعی باشد و انجام ندهد.
- ✓ آموزش اخلاق از اصول یادگیری پیروی کرده و الگوهای کودکان، مثل والدین و معلمان از طریق بکارگیری ساز و کار اعمال پاداش و تنبیه، ارزش‌های اخلاقی را به آنان می‌آموزند.

رشد اخلاقی از نظر مذهب:

- ✓ اصول اخلاقی از نظر مذهب، نسبی یعنی تابع زمان و مکان نیستند.
- ✓ دیدگاه کلبِرگ که می‌گوید می‌شود با توافق عمومی، اصول جدیدی را بوجود آورد، دیدگاهی مذهبی نیست.
- ✓ مذاهب الهی با هدف قرار دادن زندگی اخروی، داشتن ایمان و انجام عمل صالح را شاخص اخلاق معرفی می‌کنند.
- ✓ از نظر اسلام، انسان بصورت فطری قادر به تمایز بین خوب و بد یا خیر و شر است.
- ✓ هدف از بعثت پیامبران الهی، کمک به تشخیص و راهنمایی در موارد خوب و بد می‌باشد.
- ✓ می‌توان گفت تشخیص خوب و بد از طریق وجدان اخلاقی تربیتی (فطرت انسان و آموزه‌های انبیا) صورت می‌گیرد.
- ✓ نخستین شرط پرورش کودک در اسلام این است که از دوره خردسالی به این کار اقدام کرد چون اراده وی چنان قوی نیست که بتواند وی را از اطاعت باز دارد.

عوامل روانی موثر در رشد اخلاق:

۱. جهت گیری اجتماعی:

- ✓ هر رفتار اخلاقی مشتمل بر توجه و علاقه به سایر افراد است و روانشناسان این امر را نوعی تعامل اجتماعی دانسته که تاثیر زیادی بر سلامت روانی افراد دارد.
- ✓ به کسانی که تمایلی به برقراری ارتباط با دیگران نداشته باشند، شخصیت‌های اسکیزوئید گفته می‌شود.

- ✓ به کسانی که سبک زندگی‌شان به نوعی است که حقوق دیگران را پایمال نموده و یا مرتکب خشونت می‌گردند، شخصیت‌های ضد اجتماعی و بیمار تلقی می‌شوند.
- ✓ نوع دلبستگی کودک به مادر، اثرات بلندمدتی بر شخصیت و زندگی کودک دارد.

۲. خویشتن‌داری (کنترل خویش):

- ✓ همه دیدگاه‌ها در تاثیر وجود یک عامل یعنی توان کنترل رفتار شخصی یا خویشتن‌داری بر رفتارهای اخلاقی متفق‌القول هستند.
- ✓ منظور از توان کنترل رفتار شخصی این است که فرد بدون نیاز به نظارت دیگران، در برابر ارتکاب تخلف مقاومت کند و دست به عمل غیراخلاقی یا ضد اخلاقی نزند. عبارت دیگر، خود انضباطی و همدلی داشته باشد که ۲ عنصر مهم در شکل‌گیری منش اخلاقی تلقی می‌شود.
- ✓ روانشناسان اولین طر حواره موثر در کنترل خویشتن را کنترل عمل دفع در کودک می‌دانند.
- ✓ برخی روانشناسان، خویشتن‌داری را به دوره پیش‌دبستانی نسبت داده‌اند. توان مقاومت در برابر وسوسه، واپس زدن تکانه‌ها و به تعویق انداختن لذت و خوشی زمانی بوجود می‌آید که کودکان قادر به استفاده از میانجی‌های شناختی مانند تصورات و تکلم خودمحورانه بشوند.
- ✓ بیشترین میزان رشد در این زمینه، در سنین ۵ تا ۷ سالگی حاصل می‌شود.
- ✓ والدین سهم زیادی در رشد خویشتن‌داری کودک از ۲ طریق نظارت بر رفتار کودک هنگامی که خودش قادر به کنترل رفتار خویش نیست و فراهم کردن شرایط به گونه‌ای که بشود موقعیت را به آسانی کنترل کرد، دارند.
- ✓ مک کوبی ۵ روش موثر را برای گذر کودکان از مرحله تکانشی بودن به خود نظم‌دهی بیان کرده که عبارتند از: الف) حفظ و حراست کودکان از نتایج تکانه‌هایشان از طریق ایجاد محدودیت؛ ب) فراهم کردن شرایط که به کودکان نشان داده شود می‌توان بر خویشتن کنترل داشت؛ ج) آموزش مهارت‌های مقابله‌ای؛ د) کمک به کودکان برای پیش‌بینی نتایج اعمال خود و ه) سرمشق قرار دادن خویشتن‌داری خود برای آنان.
- ✓ نوجوانان دارای خویشتن‌داری کم، به خانواده‌هایی تعلق دارند که تعارض‌های زیادی در زمینه شیوه‌های فرزندپروری، غفلت از آموزش به فرزند و انتظار کم برای انجام فعالیت‌های خانگی یا تکالیف مدرسه‌ای از سوی والدین وجود دارد.

۳. پذیرش هنجارهای اجتماعی:

- ✓ کسانی که می‌خواهند رفتارهای اخلاقی داشته باشند، باید به هنجارهای اجتماعی توجه کنند.
- ✓ اطفال ۱۸ - ۱۹ ماهه برای اینکه بهایی برای بی‌توجهی و سرپیچی‌های خود نپردازند، خود را با نیازهای مادرشان هماهنگ می‌کنند.

۴. عزت نفس:

- ✓ عزت نفس، نقش زیادی در سلامت روانی کودکان دارد و نبود آن نیز منجر به ناسازگاری‌های اجتماعی و آسیب‌های روانی چون اضطراب و افسردگی می‌شود.
- ✓ رابطه بین عزت نفس و سازگاری اجتماعی، خطی نبوده و افزایش زیاد عزت نفس، گاه نتیجه‌ای برعکس دارد.

✓ کوپر اسمیت نشان می‌دهد وجود ۳ ویژگی پذیرش کودک، تنظیم محدودیت‌های مشخص برای رفتار وی و فرصت دادن برای ابراز وجود و نشان دادن شخصی و دیدگاه منحصر به فرد خود در والدین به رشد عزت نفس در کودک کمک می‌کند.

پرورش اخلاقی کودکان:

- ✓ ایجاد نظم و انضباط در زندگی کودک، اساس رشد اخلاقی وی را در اولین مرحله از کودکی تشکیل می‌دهد.
- ✓ وجود نظم سبب می‌شود زندگی کودک، آسان و قابل پیش‌بینی شود و وی نیز به مربی خود دلبستگی پیدا کند.
- ✓ کودکان پیش دبستانی بسیاری از رفتارها را برای خشنود ساختن والدین انجام می‌دهند.
- ✓ افراط در آموزش رفتارهایی که والدین از کودکان انتظار دارند، سبب مقابله با مراجع قدرت و یا قانون شده و شالوده رفتارهای ضداجتماعی را در آنان در پی خواهد داشت.
- ✓ تاثیر تعلیمات غیر مستقیم به مراتب بیشتر از آموزش‌های مستقیم و وادار کردن کودکان به انجام رفتارهای مورد انتظار است.
- ✓ در دوره دبستان، پرورش اخلاقی کودک، رابطه بسیار نزدیکی با رشد اجتماعی و عاطفی وی پیدا می‌کند.
- ✓ کودکان دبستانی، به بازی‌های گروهی پرداخته و از این طریق خود را متعلق به گروهی با ویژگی‌های خاص می‌دانند.
- ✓ پایه‌های احساس تعلق کودک به گروه، براساس دلبستگی کودک به مادر گذاشته می‌شود و همین احساس تعلق است که زمینه ابراز محبت و احترام نسبت به دیگران و ... را فراهم می‌آورد.
- ✓ واگذاری برخی مسئولیت‌های خانوادگی نظیر مراقبت از برادر یا خواهر کوچکتر می‌تواند در کودکان احساس مسئولیت و لذت کند.
- ✓ بازی‌های کودکانه کمک زیادی به رشد اخلاقی کودکان می‌کند چون ناچارند برای نظم دادن به بازی‌های خود، از قواعد و قوانین استفاده کنند.
- ✓ رفتار اخلاقی در مرحله دبستان که مبتنی بر همکاری است با رفتاری کودکان پیش‌دبستانی یعنی اخلاق مبتنی بر عادت‌های نیکو، متفاوت است.
- ✓ رفتار اخلاقی در این مرحله، رفتاری است که همگان آن را خوب بدانند مانند رعایت مقررات مدرسه، راستگویی، احترام قائل شدن برای بزرگترها و ...
- ✓ کودکان در این مرحله، عدالت را بسیار دوست دارند.